

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ,
СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ І МИСТЕЦТВА

Кафедра дошкільної освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ХОРТИНГОМ

Виконала: студентка II курсу ОС «магістр»

Галузь знань: 01– Освіта

Спеціальність: 012 – «Дошкільна освіта»

(заочна форма навчання)

Ліхачова Альона Сергіївна

Керівник: канд. пед. наук, ст. викл.

Ляховець Олеся Олександрівна

Рецензент: канд. пед. наук, доцент

Чичук А.П.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ	
НАПОЛЕГЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	10
1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку	10
1.2. Моральне виховання дітей старшого дошкільного віку	17
1.3. Наполегливість як елемент морального виховання дітей старшого дошкільного віку	24
Висновки до I розділу	28
РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАПОЛЕГЛИВОСТІ ЯК	
СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ	
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ	
ХОРТИНГОМ	
2.1. Поняття хортингу в науково-педагогічній літературі	31
2.2. Форми та методи виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом	37
Висновки до II розділу	43
РОЗДІЛ 3 ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ У ДІТЕЙ	
СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ	
ХОРТИНГОМ	
3.1. Застосування моральних прийомів виховання наполегливості в освітньому процесі ЗДО	47
3.2. Методика дослідження виховання наполегливості, як елемента морального виховання дітей старшого дошкільного віку	54
3.3. Органзація та аналіз результатів дослідження моральних прийомів виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом	68
3.3. Методичні рекомендації щодо виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом	75

Висновки до III розділу	78
ВИСНОВОК	80
СПСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	82
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність даної проблеми полягає в тому, що виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку є досить важливим аспектом у подальшому формуванні особистості. Заняття хортингом є допоміжним для розвитку специфіки бойового мислення, що допомагає формувати навички постійної готовності та вміння миттєвої оцінки ситуації з підбором необхідного рішення.

Старший дошкільний вік особливий, так як саме в цей період формуються практично всі риси характеру дитини. Тому у цей віковий період необхідно звернути особливу увагу на вольове загартування та виховання вольових якостей особистості: витримку, сміливість, наполегливість, цілеспрямованість, принциповість. Одним з найважливіших процесів у становленні особистості є формування наполегливості, так як саме завдяки наполегливості можна досягнути найкращих результатів у своїй діяльності.

Наполегливість як психічний стан складається в тривалому подоланні труднощів, у контролюванні дії і її напрямку на досягнення запланованого результату. Це стан вибіркового відношення до усього того, що може сприяти досягненню мети, прояв гнучкості в подоланні перешкод.

Проблема виховання наполегливості, як вольової якості особистості – одна з найбільш складних і значущих для виховання майбутньої самодостатньої, впевненої, рішучої людини. Основою для формування наполегливості є свідоме спрямування особистістю власної діяльності відповідно до поставлених цілей та завдань, здатності долати перепони на шляху їх досягнення.

На сучасному етапі становлення нашого суспільства однією з актуальних проблем є проблема факторів оздоровчого впливу на дітей дошкільного віку які у зв'язку з перенесеними захворюваннями не можуть в повній мірі використовувати можливості загальноприйнятої системи фізичного виховання і за станом здоров'я віднесені до спеціальних медичних груп.

Проблема здоров'я на сьогоднішній день є однією з найактуальніших проблем людства. Для того, щоб визначити рівень здоров'я та фізичної підготовки людини до певного роду діяльності проводиться безліч досліджень, аналізуються різні критерії, чинники та фактори впливу на організм людини.

Статистичні дані захворюваності дітей свідчать про тенденцію погіршення стану їх здоров'я. Причинами тому є нераціональне харчування, загальне перевантаження дошкільнят, недостатня рухова активність, низька ефективність освітнього процесу з фізичного виховання та позаурочної фізкультурно-оздоровчої роботи, забруднення навколишнього середовища, шкідливі звички батьків, а також недостатня популярність здорового способу життя серед населення України. Серед найбільш виражених захворювань домінують хвороби органів дихання, нервової системи, вроджені аномалії.

Основні закономірності росту й розвитку дітей, стан їхнього здоров'я і особливості рухової підготовленості визначають вибір педагогічних прийомів впливу на організм дитини залежно від конкретних завдань навчально-виховного процесу. Відомо, що навіть при якісному проведенні занять їх безпосередній вплив на фізичний розвиток дошкільників недостатній, тому необхідно додатково впроваджувати додаткові загально розвивальні заняття, які значною мірою будуть впливати на фізичний розвиток та на залучення дітей до занять фізичною культурою.

Отже, виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом є досить важливим для розвитку сильних, рішучих, фізично та психологічно стійких особистостей.

Формування таких вольових якостей особистості, необхідні для розвитку та виховання, обумовили вибір теми магістерської роботи – **«Виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом».**

Одним із найважливіших періодів у житті людини є дошкільний вік, адже, саме в дошкільному віці дитина розвивається як фізіологічно так психологічно.

В науково-методичній літературі існує велика кількість досліджень, присвячених питанням покращення здоров'я дітей дошкільного віку, ефективному вибору методик, адекватному підбору засобів для розвитку фізичних якостей та раціональній організації освітнього процесу [6, с. 278]. Проте, за статистичними даними в Україні тільки 5 % дітей дошкільного віку є абсолютно здоровими, в той самий час більшість дітей мають різні захворювання, а саме: схильність до частих захворювань – 50–60%; нервово-психічні відхилення – 50%; захворювання носоглотки – 30–40%; порушення постави – 30–40%; надлишкову масу тіла – 20% [61, с. 72].

Встановлено, що причинами різноманітних відхилень у фізичному розвитку і стані здоров'я дітей є недостатня рухова активність, обсяг якої з кожним роком зменшується, невідповідність дітей самостійно піклуватися про своє фізичне здоров'я; недостатня увага вихователів і родини до проблеми виховання у дошкільнят позитивного ставлення до зміцнення свого здоров'я. Визначальна роль у вирішенні даної проблеми належить сучасній системі фізичного виховання, яка поступово стає невід'ємною частиною способу життя, що суттєво впливає на освіту, виховання та здоров'я дитини [32, с. 57].

У розділі IV статті 32 – Закону України «Про здоровий спосіб життя» зазначено: держава сприяє утвердженню здорового способу життя населення шляхом поширення наукових знань з питань охорони здоров'я, організації медичного, екологічного і фізичного виховання, здійснення заходів, спрямованих на підвищення гігієнічної культури населення, створення необхідних умов, в тому числі медичного контролю, для заняття фізкультурою, спортом і туризмом, розвиток мережі лікарсько-фізкультурних закладів, профілакторіїв, баз відпочинку та інших оздоровчих закладів, на боротьбу із шкідли-

вими для здоров'я людини звичками, встановлення системи соціально-економічного стимулювання осіб, які ведуть здоровий спосіб життя [38].

Багато відомих вчених займалися дослідженням та науково-теоретичним та практичним обґрунтуванням виховання дітей старшого дошкільного віку Д. Ельконін [95], А.В. Запорожець [39], Л. Божович[9], А. Усова [89], Ж. Піаже [65], В. Штерн [94], Ф. Фребель[91], М. Монтессорі [60], Є.І. Тихеева[86] та інші.

Проблеми змісту морального виховання, системи моральних цінностей відображені в дослідженнях філософів та педагогів Г. Ващенко[15], О. Духнович[17], С. Русова[79], Г. Сковорода[77], К. Ушинський[88], П. Юркевич[96], А. Макаренко[53], В. Сухомлинський[83], О. Богданова[7], О. Вишневський[19], І. Дубровіна[30], І. Зязюн[41], В. Кузь[51], І. Мар'єнко [58], О. Сухомлинська[82] та ін.

Аспекти морального розвитку особистості вивчали психологи І. Бех[5] О. Бодальов[8], М. Боришевський[12], Б. Братусь[13], Д. Колесов[45], І. Кон[47].

Хортинг, як вид спорту досліджували (Е.А. Єрьоменко [35], Б. Шаповалов [92], З. Діхтяренко [27], М. Зубалій [39], В. Івашковський [41], О. Кадочніков [42] та ін.).

Мета магістерської роботи – виявити найбільш ефективні форми та методи виховання наполегливості у старших дошкільників під час занять хортингом.

Об'єктом дослідження є моральне виховання дітей старшого дошкільного віку .

Предмет дослідження: особливості виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних **завдань:**

1. Виявити психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку.

2. Визначити ефективні форми і методи розвитку моральних якостей старших дошкільників.

3. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень розкрити та охарактеризувати поняття «хортинг» в науково-педагогічній літературі та виявити ефективні форми та методи виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

4. Провести відбір і систематизацію діагностичного інструментарію та визначити рівень сформованості наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

5. Здійснити розробку та реалізацію дослідно-експериментальної роботи з формування наполегливості у дітей старшого дошкільного віку.

Для вирішення поставлених завдань застосовувалися наступні методи дослідження:

– теоретичні (аналіз, синтез, систематизація і порівняння науково-теоретичного матеріалу) з метою теоретичного обґрунтування виховного впливу занять хортингом;

– прогностичні (методи моделювання і прогнозування) з метою методичної розробки вправ для дітей старшого дошкільного віку, які займаються хортингом та діагностики розвитку наполегливості, як моральної та вольової якості особистості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

База дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася на базі закладу дошкільної освіти м.Черкаси, №21 «Веселка».

У дослідженні взяли участь 30 дітей старшого дошкільного віку наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що

- вперше: проаналізовано на основі запропонованого діагностичного інструментарію рівень розвитку вольових якостей дітей старшого дошкільного віку; розкрито критерії та рівні сформованості вольової якості – наполегливості та моральних якостей особистості у зазначеної категорії

дітей; розроблено анкетування для батьків з метою покращення взаємодії батьків з власними дітьми;

- подальшого розвитку набули положення про зміст, форми, методи і прийоми роботи з виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

Теоретичне значення результатів полягає у тому, що:

- проаналізовано та узагальнено сутність понять «хортинг», «виховання», «наполегливість»;

- виявлено основні особливості морального виховання та розвитку наполегливості під час занять з хортингу;

- обґрунтовано ефективність розвитку наполегливості, як вольової якості особистості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом;

Практичне значення дослідження полягає в тому, що експери-

ментально апробована методика виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку, яка сприятиме фізичному розвитку особистості дитини у процесі занять хортингом.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел, в якому вміщено 95 найменувань. Обсяг основного тексту роботи становить 82 сторінки.

РОЗДІЛ 1. НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Психолого-педагогічна характеристика дітей старшого дошкільного віку

Старший дошкільний вік — важливий період у всебічному розвитку дитини та підготовці до його майбутнього, шкільного життя.

Типові для цього часу особливості фізичного, інтелектуального та психічного розвитку малюків дозволяють активно підготувати їх до періоду навчання [48, с.77].

Сприйняття дитини стає більш свідомим та цілеспрямованим.

Якщо молодший дошкільник сприймає зазвичай те, що йому найбільше сподобалося, привернуло увагу, то малюк шостого року життя вже здатен підкорити сприйняття довколишніх предметів та явищ певній меті, які ставить він сам. У дитини розвивається спостережливість, формуються окомір, зорова оцінка пропорцій, що характеризують певний предмет. У старшого дошкільника розвиваються також довільна та мимовільна увага, здатність до аналізу та вміння відтворювати раніше засвоєне.

Завдяки цьому відбувається перехід від наочно-дійового до наочно-образного мислення. Формуються узагальнені способи мислення: порівняння, відшукування схожостей, відмінностей, класифікація, аналіз, поєднання тощо [46, с.120].

П'ятирічна дитина продовжує активно накопичувати словниковий запас. Відбувається оволодіння граматичним складом рідної мови, зокрема різними видами складних речень. Мовлення дітей старшого дошкільного віку набуває ознак розмірковування, що сприяє розвитку здатності діяти подумки, подумки планувати, контролювати діяльність. З'являється пояснювальне мовлення.

Характерною особливістю мовлення дитини п'яти років є застосування мови для спілкування з однолітками. Малюк ставить запитання, розповідає, розмірковує, фантазує, намагається скласти віршики та пісеньки, обмінюєть-

ся враженнями. Тепер дитина здатна до детальної словесної характеристики предметів та явищ: може назвати їх якості, ознаки, відношення. А численні запитання, як правило, спрямовані на пізнання оточуючого світу та отримання знань. Під впливом дорослого поступово виникає якісно нова форма спілкування — особистісна. Дитина хоче не просто мати увагу з боку інших, але й відчувати пошану, взаєморозуміння, співчуття [55,с.134].

Старшому дошкільнику під силу вирішувати досить складні завдання; звичайно, якщо при цьому дорослий надає йому можливість спостерігати доступні для його розуміння факти. Малюк вже вміє узагальнювати; встановлювати зв'язки, класифікувати предмети за певною ознакою на більш високому рівні порівняно з попередніми роками. У старшого дошкільника починає розвиватися словесно-логічне мислення. Однак логіка мислення п'ятирічної дитини є ще досить своєрідною, недосконалою: малюк припускається помилок, часто не може в сукупності проаналізувати всі деталі ситуації або інтелектуального завдання, виокремити в ньому головне тощо.

Протягом дошкільного віку спостерігається посилення зв'язків між пам'яттю і мисленням, які зумовлюють інтелектуалізацію пам'яті, що полягає у наступному:

- Збільшується обсяг уявлень пам'яті, посилюються зв'язки між окремими образами;
- Завдяки опануванню способами спостереження схематичні, злиті та розпливчасті уявлення предмету стають більш чіткими, диференційованими, осмисленими, набуваючи більш узагальненого характеру;
- Збільшується динамічність уявлень, що використовується старшими дошкільниками в різній діяльності;
- Уявлення стають зв'язними й системними, об'єднуються у цілісні картини певної ситуації;

- Стаючи осмисленими, уявлення дедалі більше підлягають керуванню та внутрішній переробці, відтворюються дошкільником відповідно до конкретного завдання [91, с.183].

Пам'ять перебуває у стані переходу від мимовільної до свідомої. Дитина може легко завчити текст віршика, пісеньки.

Особливістю емоційного розвитку старших дошкільників є те, що вони стають більш стриманими. Діти засвоюють «мову почуттів»: міміку, жести, пози, інтонації голосу тощо.

Дитина здатна приховати власні відчуття страху, агресії, сльози тощо.

Упродовж старшого дошкільного віку діти набувають здатності доволі керувати пізнавальними процесами.

Старші дошкільники можуть систематично виконувати посильні трудові обов'язки. Вони намагаються зробити щось корисне для інших, бути потрібними їм.

Процес навчання старших дошкільників супроводжується позитивними інтелектуальними емоціями. Діти шостого року життя зазвичай з інтересом ставляться до навчання, щоправда, сприймають і запам'ятовують переважно ті завдання, які можна безпосередньо використати в художній діяльності або для гри [18,с.13].

Після періоду гармонійного зростання у перші роки дошкільного дитинства у шестирічок відбуваються якісні зміни у побудові тіла: воно набирає типово «шкільної форми». Тобто мова йде про формування у цьому віці первісних форм, характерних для чоловічої і жіночої конституції. Охарактеризуємо основні зміни дітей 6-го віку: 1. На шостому році життя дитини є уже достатньо усталеними і функціонально дієвими такі «внутрішні інстанції» підростаючої особистості, як її образ «я», самооцінка, самолюбство, рівень домагань, особистісні очікування, які опосередковують будь-які види активності дитини й дають змогу їй діяти самостійно – від імені власного «я». 2. Діяльність старших дошкільників дедалі більше спонукається певною системою мотивів, де провідні, найбільш значущі для

досягнення успіху в діяльності, набувають провідного значення і підкоряють собі більш часткові, ситуативні мотиви, які гальмують процес досягнення результату. 3. На основі зазначених змін формується довільність поведінки і нове ставлення дитини до себе, до своїх можливостей та вчинків [48, с.63].

Розвиток взаємин дитини з дорослими та однолітками піднімається (порівняно з молодшим дошкільним віком) на якісно новий ступінь. Виникнення у дитини первинних форм довільної уваги, завдяки чому дитина вже здатна підпорядковувати свою увагу вимогам вихователя, зосереджуватися, керувати своєю психічною діяльністю. Старші дошкільники виявляють риси більш стійкого і цілеспрямованого сприймання, ніж діти молодшого дошкільного віку. У їхнє сприймання дедалі більше включаються другої сигнальні зв'язки, які надають йому узагальнюючого характеру, тобто сприймання старших дошкільників стає категоріальним [86, с.109]. Істотні зміни відбуваються у розвитку мислення старшого дошкільника. Воно підноситься на новий ступінь розвитку. Це виявляється не тільки в умінні оперувати уявленнями, а й у збагаченні змісту цих уявлень. Крім того, дитина стає здатною оперувати не лише поодинокими чуттєвими образами предметів, а й більш узагальненими уявленнями, в яких об'єднуються і поодинокі враження, і судження про ці предмети. Це означає, що мислення дитини відокремлюється від сприймання і водночас від практичної дії та і стає відносно самостійним процесом. Залишаючись ще переважно наочнообразним, воно поступово робиться словесним. Формування у другій половині дошкільного віку форм словесного (вербального) мислення є надзвичайно важливим у тому відношенні, що дитина готується до засвоєння розумових дій, характерних для шкільного навчання [20, с.115]. В організації навчально-виховної роботи з дітьми старшого дошкільного віку важливо забезпечити організовану життєдіяльність дітей спільно з дорослим у створеному для цього розвивальному просторі з обов'язковим включенням наступних видів дитячої діяльності:

— ігрової – шляхом проведення дидактичних, рухливих, будівельно-конструктивних, ігор-драматизацій тощо;

— навчально-пізнавальної – через заняття а також гурткову, індивідуальну роботу, спостереження та екскурсії, пізнавально-розвивальні бесіди, дидактичні ігри, елементарні досліди й дитяче експериментування у повсякденному житті;

— трудової – у формі індивідуальних і групових трудових доручень, чергувань, колективної праці та іншої;

— комунікативно-мовленнєвої – за допомогою спеціальних мовленнєвих занять, бесід, розмов на особистісні та спільні теми, створення й розв'язання певних ситуацій спілкування, індивідуальної роботи у повсякденному житті, цілеспрямованого залучення дітей до спілкування під час всіх форм організації життєдіяльності;

— художньої – через заняття з художньої праці, образотворчої, музичної, літературної діяльності та розваги, свята, гуртки художньо-естетичного циклу, індивідуальну роботу;

— рухової – шляхом залучення до участі у заняттях з фізичної культури, плавання, музики, спортивних секцій та хореографічних гуртків, різних форм організації дитячої праці, рухливих ігор у повсякденному житті, фізкультурних свят, розваг, походів, ранкової гімнастики та гімнастики після денного сну, фізкультурних хвилинок, пауз [25, с. 99]. Старші діти мають реалізувати своє право на складні ігрові сюжети, різноманітну тематику бесід, вибір художньої літератури, театралізованої діяльності. Спілкування та інші види діяльності у товаристві однолітка дають кожному дошкільникові можливість проявити свої здібності, орієнтуючись на власні вподобання та досягнення інших. Важливою умовою розвитку дітей старшого дошкільного віку є залучення батьків до навчально-виховного процесу. Саме тому одним із напрямів діяльності закладів, де діти 6-річного віку здобувають дошкільну освіту, є розвиток педагогічної культури батьків, формування у них

психологопедагогічних, фізіолого-гігієнічних і правових знань, а також вироблення вмінь і навичок з виховання дітей [54, с.108]. Реалізація даного напряму роботи здійснюється через індивідуальні, групові та колективні форми роботи. До індивідуальних та групових форм роботи відносяться бесіди, консультації, відвідування сім'ї дитини, залучення батьків до виховної роботи в групі, доручення. Колективні форми роботи – це батьківські збори, диспути, конференції, відкриті заняття, зустрічі за «круглим столом», семінари-практикуми, «дні відкритих дверей» тощо.

Висновки. Отже, розвиток людини – процес становлення та формування людини під впливом зовнішніх і внутрішніх, керованих і некерованих чинників, серед яких провідну роль відіграють цілеспрямоване виховання і навчання. Психічний розвиток – це абсолютно особливий, відмінний від інших процесів, що детермінується не знизу, а згори, тобто зумовлюється тими формами практичної і теоретичної діяльності, які існують на даному рівні розвитку суспільства [70]. Слід відмітити, що у дітей 6-річного віку формується вибіркоче, оцінне ставлення до тих видів діяльності, які найбільшою мірою сприяють досягненню нею успіхів, тобто є суб'єктивно значущими. Завдяки включенню старших дошкільників у різні види діяльності створюються позитивні передумови для розвитку їх здібностей. Незалежно від того, де здобуватиме дошкільну освіту дитина 6-річного віку завдання освітян області створити сприятливі, комфортні умови для розвитку особисті дошкільника, формування в неї цілісної та реалістичної картини світу, ціннісного ставлення до природи, культури, людей, самої себе, сприяти становленню основ компетентності малюка [17, с.9].

1.2. Концепція виховання моральної особистості дитини дошкільного віку

Моральне виховання – складний і багатоаспектний процес, що потребує глибокого наукового переосмислення щодо закономірностей та механізмів його практичної реалізації. Моральне виховання визначається як одна з найважливіших сторін у здійсненні загального розвитку дитини. Традиційно моральне виховання дошкільників здійснюється через ознайомлення з моральними нормами та правилами і привчанням до безперечного їх виконання. Задоволення сучасних вимог щодо становлення особистості не може бути реалізовано лише таким способом, оскільки акценти ставляться на формуванні усвідомленості значення моралі, її прийняття у внутрішній план і відповідне презентування у словах, діях і поведінці через розвиток моральної самосвідомості. Саме тому і виникла потреба по-іншому підійти до морального виховання, розглянувши його базові основи, і на цій підставі розробити методичний інструментарій щодо його забезпечення і психолого-педагогічного супроводу [51, с.19].

Актуальними у цьому контексті є погляди І. Беха [5, с.4], О. Кононко [48, с.3], С. Кулачківської [51, с.4], С. Ладивір [52, с.5], А. Петровського [62], Т. Піроженко [64, с.5], Г. Провозюк [69, с.2]. та інших щодо розвитку особистості. Відповідно до представленого наукового фундаменту, на кожному віковому етапі особистість проходить три фази розвитку: адаптація (переважає в дитинстві), індивідуалізація, інтеграція [36, с.19].

Три фази розвитку особистості впродовж дошкільного періоду передбачають:

- адаптацію – засвоєння норм і способів такої поведінки в умовах взаємодії з іншими, яка схвалюється батьками та вихователями;
- індивідуалізацію – прагнення дитини знайти в собі щось оригінальне, що виокремлює її поміж інших дітей «позитивне – в різних видах самостійної діяльності, негативне – у витівках та примхах», але з обов'язковим орієнтуванням на оцінку дорослого (В. Кузьменко [50, с.5];

- інтеграцію – гармонізація неусвідомлюваного дошкільником прагнення проявити своїми діями власну неповторність і готовність дорослих прийняти в ньому тільки те, що відповідає суспільно обумовленим нормам і водночас є найважливішим для них завданням у забезпеченні дитині успішного переходу на новий етап розвитку особистості.

Врахування фаз розвитку дає підстави виокремити чинники морального виховання, що сприяють розвитку особистості дошкільника:

- зовнішні – зміна соціальних умов (підвищення вимог з боку дорослих, розширення кола спілкування, спільна діяльність з однолітками і т. д.);
- внутрішні – значущість соціальної ситуації для дитини [50,с.38]

На розвиток особистості дитини дошкільного віку впливають:

- дорослі (передусім, батьки і вихователі дошкільного навчального закладу). Основним шляхом впливу є організація засвоєння дітьми моральних норм, створення моральних ситуацій, що привчають до виконання правил поведінки, сприяють виробленню звичок поведінки, позитивного емоційного ставлення до цих норм і формуванню внутрішньої позиції дошкільника.

- однолітки.

Основні шляхи впливу:

1) створення необхідності застосування на практиці норм поведінки, що засвоюються, стосовно інших людей, розвиток потреби пристосовувати ці норми і правила до різноманітних конкретних ситуацій (є потреба у спілкуванні з однолітками – є необхідність застосовувати правила поведінки);

2) формування спільної думки в осередку однолітків. Дитячі ігри і взаємини у групі ровесників сприяють виникненню роздумів про їхню моральність. Діти розмірковують про дії у спільній діяльності спочатку за їх наслідками, а не за намірами. Це сприяє їхньому моральному розвитку і збагачує моральний досвід [10, с.112].

Засобами впливу виступають:

- зразки та правила поведінки (наслідування вчинків і взаємин дорослих, позитивно оцінюваних дій однолітків, персонажів дитячої художньої літератури);

- спілкування і спільна діяльність, які забезпечують вправляння дітей у моральних вчинках і сприяють виробленню спільної думки в рамках дитячого угруповання [26, с.20].

Таким чином, моральне виховання передбачає становлення у дитини системи пріоритетних мотивів, що відповідають моральним нормам і визначають її взаємини з довколишніми людьми. Важливим аспектом розвитку мотивів поведінки у дошкільному віці є підвищення рівня їх усвідомленості: дитина починає розуміти, чим зумовлені її вчинки, як вони пов'язані з наслідками поведінки (Т. Поніманська [67, с.5]). У дошкільників поступово починає формуватися усвідомлення, що виконання загальноприйнятих моральних правил – це засіб підтримання позитивних взаємин з дорослими, які цього дотримуються і вимагають. Діти молодшого дошкільного віку діють відповідно до моральних норм стосовно лише тих людей, яким вони довіряють. Дітям старшого дошкільного віку притаманно поширювати моральну поведінку на широке коло людей (тому що відбувся процес засвоєння моральних норм, усвідомлення їх значення і розуміння обов'язковості дотримання), тобто вони вже здатні до моральних дій і вчинків на рівні їх розуміння [67, с.215].

У процесі морального розвитку та виховання дитини недостатньо ефективним та недоцільним використання таких методів виховання як змушення наслідувати конкретні приклади поведінки чи безкінечні повчання про те, як слід поводитись і яких норм дотримуватися [60, с. 42].

Вирішальна виховна допомога з боку дорослих, полягає в створенні середовища, яке б стимулювало розвиток моральних і соціальних почуттів дошкільнят і оволодіння ними навичками моральної поведінки та забезпечувало можливості для вільної праці, оскільки особистість дитини, в тому числі і її моральні якості, формується лише в процесі її активної

діяльності. Завданням дорослих є роз'яснення моральних норм, цінностей, правил поведінки, демонстрування результатів їхнього ігнорування, заохочення дитини до моральної поведінки, зокрема власним прикладом. Діяльність батьків та педагогів повинна бути спрямована на допомогу дитині як під час засвоєння знань про моральні норми та цінності, так і формування позитивного ставлення дитини до тих чи інших моральних принципів і норм як запоруки їх подальшого вільного та свідомого дотримання нею й послуговування ними в її повсякденному житті [68, с. 133].

Існує класифікація, в основі якої лежать методи морального виховання:

- Словесні форми (зборів, збори, лекції, доповіді, диспути, зустрічі);
- Практичні форми (походи, екскурсії, спартакіади, олімпіади та конкурси);
- Наочні форми (музеї, виставки, тематичні стенди) [23, с.72].

Методи формування моральної поведінки спрямовані на вироблення поведінки згідно з моральними нормами і правилами:

- Практичне залучення дитини до виховання конкретних правил поведінки. Починаючи від раннього віку, діти привчають дотримуватись режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування і колективного співжиття. Під час застосування цього методу акцентують увагу на організації життя дитини відповідно до суспільних вимог . вихователь при цьому повинні застосовувати різноманітні засоби, щоб дитина в реальному житті пересвідчилася у правильності та доцільності власної поведінки, зрозуміла, що порушення правил спричиняє неправильні наслідки для неї та близьких людей;
- Показ і пояснення .ними активно послуговуються у вихованні культури поведінки, навичок колективних взаємин тощо. Дітей систематично привчають до певних способів поведінки: вітатися, ввічливо просити про послугу, дякувати, бережно ставитися до іграшок, навчального матеріалу, тобто всього того, що оточує дитину;

– Приклад поведінки дорослих. Організуючи різноманітну діяльність дітей, важливо встановити чіткі правила, пояснити їх дітям, переконати у дотриманні цих правил, що є важливою умовою успіху дітей. Старші дошкільники можуть самостійно встановлювати правила спільної діяльності й контролювати їх виконання, мотивуючи це доцільністю для всього колективу;

– Оволодіння моральними нормами у спільній діяльності. Особливість цього методу полягає в тому, що дошкільники оволодівають певними моральними нормами начебто спонтанно, не з ініціювань дорослих, а у спільній діяльності з ними. Дитина пересвідчується, що її соціальний успіх залежить від успіхів у спільній діяльності.

– Вправлення у моральній поведінці. Суть методу полягає у створенні спеціальних умов для вправлення дітей у дотриманні моральних норм. Для цього слід потурбуватися про те, щоб створені ситуації були наближені до життєвих, звичних для дитини;

Створення ситуацій морального вибору. Цей метод передбачає використання особливих прав, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку. Наприклад, можна запропонувати дітям подивитися новий фільм, або допомогти двірнику розчистити доріжки від снігу [52, с. 22].

Засобами морального виховання є:

- Художні засоби. До них відносяться художня література, образотворче мистецтво, музика різних напрямків, театральне мистецтво. Ця група засобів морального виховання, сприяє емоційно забарвити пізнаються моральні явища, вихованню почуттів.

- Природа. Спілкування з природою, тісний контакт з нею, вивчення здатне викликати у людини відчуття гуманності, бажання піклуватися про більш слабких і захищати їх. Як не дивно, але спілкування з живою природою і її представниками сприяє формуванню впевненості в собі.

- Повсякденна діяльність. Як правило, ці кошти морального виховання представлені грою, трудовою діяльністю, навчанням, спілкуванням. Ці кошти мають велике практичне значення. Вони дозволяють оцінити вплив морального впливу на дитину в процесі його спілкування з іншими дітьми і з дорослими.

- Навколишня атмосфера. Дуже важливо, в якій атмосфері проходить процес морального виховання. Це може бути атмосфера доброзичливості, любові, гуманності або ж навпаки, атмосфера жорстокості і аморальності. Тільки в умовах доброзичливих взаємин, душевного тепла, взаєморозуміння і людяності можна виростити повноцінну особистість, дати поштовх до розкриття закладених від народження в людині здібностей і талантів.

- Навколишня обстановка. Сім'я, педагоги, вихователі і однолітки мають величезний вплив на формування морально-етичних якостей. Навколишня обстановка — засіб виховання почуттів, уявлень і поведінки. Опанування правилами моральної поведінки мають відповідну специфіку (Табл. 1.1) [78, с.16].

Таким чином, моральне виховання дітей дошкільного віку як багатогранний феномен реалізується комплексно, на постійній основі, у співпраці всіх дорослих і тих, хто оточує дошкільників. Моральне виховання невіддільне від інших сторін виховного процесу, результати його є швидкозмінними щодо конкретної особистості, а тому воно і потребує посиленої уваги.

Специфіка опанування дошкільниками
правилами моральної поведінки

	<i>Зміст правил поведінки</i>	<i>Ступінь усвідомлення правил поведінки</i>
Молодший дошкільний вік	Привчання дотримання Правил культурно-гігієнічних навичок, розпорядку дня, поводження з довколишніми, предметами	Звичка дотримуватися правил поведінки (дотримуватися встановленого порядку)
Середній дошкільний вік	Засвоєння правил взаємин з іншими дітьми (як результат – накопичення морального досвіду)	Свідоме виконання правил, що ґрунтується на розумінні їх значення
Старший дошкільний вік		

1.3. Наполегливість як елемент морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Воля є важливим чинником морального розвитку особистості, основою свідомого дотримання правил забезпечує вибір способу поведінки відповідно до норм моралі, інколи навіть усупереч власним бажанням і потягам. Щоб досягнути мети, довести до завершення розпочату справу, відмовитися на користь товариша від омріяної перспективи, людина повинна виявити не тільки знання, вміння, особистісну культуру, а й наполегливість і вольові зусилля.

Моральність особистості є наслідком таких морально-вольових якостей, як наполегливість, самостійність, організованість, цілеспрямованість, дисциплінованість, сміливість.

Наполегливість - це психічний процес свідомої цілеспрямованості регуляції людиною своєї діяльності і поведінки з метою досягнення поставлених цілей [29, с.129].

Розвиток наполегливості починається з першими свідомо спрямованими, довільними діями. А довільна поведінка розвивається із формуванням ініціативності - самостійності дитини 6-7 років у виборі дії, прийнятті рішення, що дає їй змогу відчувати себе джерелом дії, та усвідомленості - здатності розуміти сенс своєї діяльності й ситуації, в якій відбувається ця діяльність. Поступово розвивається здатність ставити перед собою складніші завдання, долати труднощі, що надає діям справді вольового характеру. Цей процес триває, з 3 до 7 років. Про ступінь розвитку наполегливості свідчить здатність до цілеспрямованої поведінки за обставин, що перешкоджають досягненню мети, доланню різноманітних перешкод.

Особливо відповідальним для розвитку наполегливості є період, під час якого формується самостійність дитини, яка намагається звільнитися з-під опіки дорослих, хоч і не володіє ще достатніми вміннями і навичками. Нав'язування волі дорослого у цей час може спричинити порушення поведінки дитини – негативізму [14, с.138].

При переході від дошкільного до початкового шкільного віку 6-7 років найхарактернішими є такі прояви негативної поведінки:

1. Прагнення робити все навпаки. Дитина ігнорує прохання дорослого лише тому, що їй про це просили, навіть якщо вона й мала намір це робити. За такої ситуації дитина чинить наперекір не лише дорослому, а й собі.

2. Упертість. Часто її плутають з наполегливістю. Свідченням упертості є домагання дитиною свого лише тому, що вона так хоче і не бажає змінити свого рішення.

3. Непокірність. Проявляється як неслухняність, небажання підкорятися будь-кому. Дитина весь час обурюється тим, що пропонує їй робити дорослий; категорично відмовляється виконувати те, що донедавна робила залюбки.

4. Самовілля (свавілья). Реалізується в домаганнях самостійності, прагненні робити все самому, відмовляючись від допомоги дорослого. Така налаштованість нерідко породжує конфлікти, агресивну бунтівну поведінку, сварки, категоричне неприйняття, ображення старших, ламання іграшок.

5. Деспотизм. Свідченням його є крайня свавільність, ігнорування інтересів інших. Найчастіше проявляється у взаємодії з рідними, особливо в сім'ях, у яких виховується одна дитина [79, с.123] .

Усі ці явища спричинені зламом попередніх і становленням нових якостей особистості дитини. У зв'язку з недостатньою розвиненістю вольової сфери дитині не просто адекватно виконувати вимогу, пораду дорослого, переборювати труднощі, досягати мети.

У найвідповідальніший період виховання наполегливості в дитини батьки не завжди можуть обрати доцільні способи педагогічного впливу, розібратися в суті та причинах негативізмів. Вони схильні вважати такі прояви спадковими якостями характеру або ознаками віку, які дитина має неминуче подолати. Іноді настирливе домагання дитини 6-7 років задовольнити свої вимоги розглядають як показник сформованої волі та майбутньої сили характеру. Такий погляд є не лише наслідком педагогічної

неграмотності батьків, а і їхнього бажання бачити свою дитину кращою, досконалішою. Насправді впертість, примхи свідчать не про сильну, а про слабку волю, порушення розвитку наполегливості дитини [89, с.38].

Наполегливість органічно пов'язана з пізнавальною і емоційною діяльністю людини. І.М. Сеченов писав: «Воля - це діяльна сторона розуму і морального почуття, яка керує рухами в ім'я того чи іншого» [73, с.255]. Вольова регуляція завжди починається з інтелектуального стану - усвідомлення проблемної ситуації. Аналіз проблемної ситуації вимагає «вмикання» вольових актів. Без участі мислення вольовий процес не був би усвідомлений, втратив би наполегливий характер. Але воля і мислення відрізняються, і наполегливість - це не просто зовнішнє здійснення мислення. На відміну від мислення воля не створює продукту, вона лише створює умови для здійснення вчинку чи поведінки [57, с.256].

Розвиток волі в дитини – це процес утворення умовних рефлексів, а наполегливість – важлива, емоційно-вольова якість особистості, яка виховується через поступове посилення вимог до старшого дошкільника з урахуванням його розумових та фізичних сил. Не можна виховувати наполегливість криком, наказами, покараннями. Це лише викликає в дітей негативне ставлення до своїх обов'язків і послабляє їхню волю. Процес виховання наполегливості та впевненості передбачає поетапне досягнення окремих цілей, які забезпечують реалізацію основної мети. Для розвитку вольової сфери дошкільника важливо навчити дітей долати перешкоди. У працях психологів висловлюється думка, що виховання вольових якостей вимагає максимальних зусиль для подолання зовнішніх і внутрішніх труднощів, які виникають при реалізації дій. Більшість учених наполягають на створенні оптимальних труднощів, що змусить дітей виявляти певні вольові зусилля. Занадто легке завдання неефективне для підтримки наполегливості, проте й надмірно важке може викликати почуття розчарування, зневіри у своїх силах, відсутність впевненості. Оптимальні ж труднощі підштовхують старших дошкільнят до більшої мобілізації

можливостей, кидають виклик самолюбству і стимулюють активність, яка направлена на подолання цих труднощів. Водночас, успішне здійснення тієї чи іншої діяльності, навіть при наявності здібностей, залежить від поєднання властивостей особистості. Одні тільки здібності не поєднані із відповідною спрямованістю, емоційно-вольовими якостями, не можуть привести людину до високих досягнень. Вольову сферу складають вольові дії, які формуються з усвідомлення мети. Звичайно, дітей найбільш стимулюють близькі цілі, тому що їм важко стримувати себе від імпульсивних дій, мобілізувати свою волю для досягнення віддалених цілей [61, с.262].

Для формування морального світогляду і моральної поведінки ще не достатньо мати уявлення та поняття про мораль. Важливими характеристиками моральності особистості є моральні мотиви, настанови, стосунки особистості, які проявляються у вчинках та поведінці людини.

У свою чергу ці характеристики особистості визначаються її переконаннями та ідеалами, які їй забезпечують певні уявлення та знання про необхідні моральні якості особистості.

Моральні переконання визначаючи поведінку та вчинки людини, лежать в основі виявлення вольових якостей особистості: сміливості, рішучості, наполегливості та терпеливості, стійкості до негативних впливів.

Отже, моральні переконання – це система дієвих моральних цінностей особистості, принципів та ідеалів, які виникають в результаті визнання істинності та справедливості, а одним з найважливіших вольових компонентів є наполегливість як елемент морального виховання, який є невід’ємним компонентом у формуванні самостійної, незалежної, самосвідомої особистості. [57, с.8].

Особистісні характеристики вольової активності, відрізняються (а іноді навіть протилежні) за своєю природою, функціями (гальмування чи спонукання, організація чи виконання) та нейродинамічною основою.

Доведено, що відмінності у типологічних особливостях нервової системи між людьми зумовлюють, зокрема, різний ступінь розвитку у них

таких базальних якостей волі, як сміливість і витримка. В одних випадках типологічний комплекс сприятиме формуванню сміливої, але нестриманої поведінки, в інших – терплячої та обережної. Тому виховання наполегливості є найважливішим аспектом у вихованні дошкільників та формуванні особистості дитини [8, с.28].

ВИСНОВОК ДО I РОЗДІЛУ

Отже, наполегливість для дітей старшого дошкільного віку є досить важливим вольовим компонентом у формуванні особистості дитини.

В дошкільному віці, дитина починає усвідомлювати факт свого існування. Розвиток справжньої самооцінки починається з реалістичних оцінок дітьми своїх умінь, результатів своєї діяльності і конкретних знань. Менш об'єктивно в цей період діти оцінюють якості своєї особистості. Дошкільнята схильні переоцінювати себе, на що їх направляють переважно позитивні оцінки оточуючих їх дорослих.

Старші дошкільники можуть вірно усвідомлювати свої переваги і недоліки, враховуючи при цьому ставлення до них з боку оточуючих.

До кінця дошкільного віку співвідношення емоційного і когнітивного компонентів гармонізується. Створюються сприятливі умови для розвитку когнітивного компонента самооцінки, для інтелектуалізації ставлення дитини до себе, подолання прямого впливу на самооцінку з боку дорослих.

Старший дошкільний вік є важливим періодом для становлення самооцінки для подальшого її розвитку та впливу на особистість.

Дошкільний вік характеризується виникненням нової соціальної ситуації розвитку. У дитини вже з'являється коло елементарних обов'язків. Змінюються взаємини з дорослими, набуваючи нових форм: спільні дії поступово змінюються самостійним виконанням дитиною вказівок дорослого.

Важливе значення у формуванні моральних почуттів мають дитячі уявлення про позитивні еталони, що дозволяють передбачати емоційні наслідки власної поведінки, завчасно переживати задоволення від її схвалення як «хорошої» або ж невдоволення від її оцінки як «поганої». Таке емоційне передбачення грає вирішальну роль у формуванні моральної поведінки дошкільника.

Відособлюючись від дорослого, дошкільник вступає в активніші взаємини з однолітками, які реалізуються передусім у грі, де необхідно

підкорятися певним правилам, обов'язковим для всіх, виконувати заздалегідь визначені дії.

Ігрова діяльність надає сенсу вольовому зусиллю, робить його ефективнішим. На розвиток волі у цьому віці позитивно впливає продуктивна та трудова діяльність дитини.

Дошкільник робить перші кроки у самопізнанні, розвитку самосвідомості. Об'єктами самопізнання є окремі частини тіла, дії, мовні акти, вчинки, переживання та особистісні якості.

Старші дошкільники можуть самостійно вирішувати досить складні завдання, хоча з допомогою дорослих, завдяки яким дитина має можливість спостерігати доступні для її розуміння факти. Малюк вже вміє узагальнювати; встановлювати зв'язки, класифікувати предмети за певною ознакою на більш високому рівні порівняно з попередніми роками. У старшого дошкільника починає розвиватися словесно-логічне мислення. Однак логіка мислення старшого дошкільника є ще досить своєрідною, недосконалою: малюк припускається помилок, часто не може в сукупності проаналізувати всі деталі ситуації або інтелектуального завдання, ще не досить добре вміє виокремлювати головне, тому перш за все необхідна допомога та підтримка з боку дорослих, а наступним фактором в цьому питанні є необхідність виховання наполегливості, як моральної якості особистості дитини.

Однією з найбільш складних і значущих у виховній роботі з дошкільниками є проблема вольових якостей, в основі яких лежить свідоме спрямування своєї діяльності відповідно до поставлених цілей і завдань, здатність долати перешкоди на шляху їх досягнення. Наполегливість виявляється тоді, коли людина знаходиться в проблемній ситуації, коли є труднощі, перепони на шляху досягнення мети, тому важливо виховувати не лише морально-психологічні якості, а й вольові, що стануть основою для подальшого розвитку самовпевненої, рішучої, розсудливої, справедливої дорослої людини.

Старший дошкільний вік характеризується змінами у психічному та фізичному розвитку. Старший дошкільний вік – період розвитку основ моральної свідомості та поведінки в єдності їх когнітивних, емоційно-оцінних та поведінкових складових.

Рівень розвитку інтелекту дошкільника лежить в основі формування в нього перших моральних уявлень, розуміння етичних норм, їх раціональності та доцільності, моральні судження знаходяться на стадії морального реалізму, відображаючи однозначне розуміння добра і зла, яке побудоване на авторитеті когось із оточуючих дорослих. У старшому дошкільному віці відбувається формування етичних еталонів, які є основою моральної свідомої поведінки дошкільника та впливають на його подальше формування, як особистості з власними поглядами на життя, вмінням оцінювати ту чи іншу ситуацію.

Виховання наполегливості та впевненості необхідно починати з дитинства, добираючи посильні для кожної вікової категорії завдання. Найголовніше – дати дитині докласти зусилля при виникненні перешкод і енергійно діяти; сформувати в неї вміння доводити до кінця розпочату справу. Позитивну роль у вихованні наполегливості та впевненості відіграють значимі цілі й усвідомлення відповідальності за доручену справу, які віддзеркалюють цілеспрямованість дитини та її бажання брати участь у тій чи іншій діяльності, досягати гарних результатів.

Адже розвиток впевненості – це основа формування наполегливості. Для того, щоб закінчувати, доводити справу до кінця і почувати впевненість у власних силах, у дитини повинні бути розвинена воля, здатність переборювати труднощі.

РОЗДІЛ 2 ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ НАПОЛЕГЛИВОСТІ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ХОРТИНГОМ

2.1. Поняття хортингу в науково-педагогічній літературі

Слово «хортинг» походить від назви відомого у світі славетного острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль в історії українського народу. Саме острів Хортиця став тим оплотом воїнів, де вдосконалювалося бойове мистецтво українського народу з метою захисту рідного краю.

Основна мета хортингу – охоплення оздоровчим рухом всі версти населення України від маленьких дітей до людей літнього віку, популяризація й підвищення ролі фізичної культури та спорту, патріотичне виховання, залучення дітей, юнацтва до здорового способу життя, відвернення їх від шкідливих звичок, виховання особистості в дусі добropорядності, патріотизму, любові до своєї Батьківщини. Безперечно фундаментом є багатовікові традиції, що передавалися з роду в рід, від покоління у покоління від часів сарматів до Київської Русі, а далі до запорозьких козаків. Хортинг в Україні є важливою складовою загальнодержавної системи фізичної культури і спорту, патріотичного й духовного виховання молоді, відродження та розвинення українських бойових традицій, зміцнення здоров'я, розвитку фізичних, морально-вольових й інтелектуальних здібностей людини шляхом залучення її до участі в спортивних змаганнях, оздоровчих таборах, навчально-тренувальних семінарах та інших заходах фізкультурно-оздоровчого спрямування [34, с. 89].

Слово «хортовий» означає спортсмен, який займається національним видом спорту хортинг і перебуває у постійному русі. Як особистість хортингіст повний життєвої сили, енергії, бадьоро та швидко переміщується з одного місця в інше.

На підставі понять «хортинг», «хортовий», «виховання» можна обґрунтувати поняття «хортове виховання», що розглядається нами як складний, багатогранний і цілеспрямований процес формування спортсмена-хортингіста через його світогляд, свідомість, виховання, навчання, діяльність та поведінку тощо. На нього систематично впливає тренер, інші хортингісти, методи тренування, що забезпечує фізичний, психічний і соціальний розвиток та виховання спортсмена-хортингіста. Це процес, що реалізується при взаємодії тренера та вихованця, хортингіста із хортингістом та ін. Сукупність цих впливів спрямовані на підготовку хортингіста до активної взаємодії з різними сферами життя суспільства.

Поняття «хортове виховання» передбачає поєднання таких основних складових, як: світогляд, свідомість, виховання, навчання, діяльність та поведінка. Так, діяльність – активність суб'єкта, спрямована на взаємодію з навколишнім середовищем із метою задоволення власних потреб. В понятті „діяльність“ виокремлюють два аспекти: 1) мотиваційний, за якого складовими діяльності розглядають потреби, цілі, мотиви, предмет і засоби; 2) операційний, за якого елементами значення є дії й операції.

Характеристики діяльності: 1) у своїй розвинутій формі предметність властива тільки людській діяльності; 2) суб'єктивність. У психології виокремлюють три основні види людської діяльності: гра, навчання, праця. Розрізняють три основні аспекти розгляду діяльності: генетичний, структурний, динамічний [85, с. 107].

Навчання – спеціально організований процес управління навчальною діяльністю учнів, спрямований на здобування знань й оволодіння необхідними навичками та вміннями. Зміст навчання визначають навчальні програми, які відображають досягнення людства і потреби суспільної практики, а вибір прийомів, методів і форм навчання – вікові та індивідуальні особливості учнів. Проблему навчання вивчають у дидактиці, загальній, віковій і педагогічній психології, психології праці, патопсихології та інших науках [79, с.216].

Поведінка – активність живих організмів, спрямована на пристосування до навколишнього середовища і задоволення наявних потреб. У зовнішньому плані поведінка виявляється в системі послідовних дій, спрямованих на безпосередній практичний контакт організму з предметами оточення... Поведінка людини є завжди суспільно обумовленою і має свідомий, цілеспрямований характер. Людина спрямовує свої дії не тільки на безпосереднє задоволення потреб, а й на організацію взаємин із іншими людьми відповідно до суспільно прийнятих норм моралі та права [79, с. 253]. Свідомість – найвищий рівень психічного відображення навколишньої діяльності, що розвинулося у людини як суспільної істоти внаслідок оволодіння мовою і суспільною діяльністю з іншими людьми. Властива лише людині. Свідомість є продуктом суспільно-історичного розвитку людства. Її вивчають різні науки: філософія, логіка, соціологія, етнографія, лінгвістика, нейрофізіологія та ін. Психологія досліджує походження свідомості, її структуру і функціонування у людини. Свідомість людини характеризується активністю, спрямованістю на певний об'єкт, здатністю до самоспостереження та рефлексії, різним ступенем якості тощо. Вивчаючи психологічну структуру свідомості, дослідники виділили у ній низку важливих характеристик: знання; здатність чітко розрізняти суб'єкт і об'єкт, формувати цілі діяльності; включення до певного відношення (наприклад, до навколишньої діяльності) Основою для формування і функціонування характеристик свідомості є наявність мови. Свідомість людині не дана від природи, вона починає формуватися на етапі раннього онтогенезу в результаті засвоєння дитиною соціального досвіду людства через спілкування з дорослими [79, с. 316].

Українська сучасна дитячо-юнацька оздоровча система „хортинг“ за короткий час існування набула популярності не лише серед дітей та молоді, а й широкого загалу населення, отримала державну підтримку, реформувавшись у національний вид спорту, який було засновано в Україні у 2008 році. Офіційне визнання хортингу національним видом спорту

відбулося за наказом Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту до Дня Незалежності України «наказ №3000 від 21 серпня 2009 р.». Цим наказом Міністерство рекомендувало засновнику хортингу Е. А. Єрмоєнку [35, с.3], як президенту Всеукраїнської федерації хортингу до 20.08.2011 року розробити програму і розвитку нового виду спорту на 4 роки, відповідні пропозиції щодо спортивної І класифікації, правила проведення та суддівства змагань, методичні рекомендації до їх проведення та суддівства, передбачити заходи щодо подальшого розвитку цього виду спорту в Україні.

Символіка Української федерації хортингу: Емблема та Прапор. Порядок її виготовлення, зберігання і використання визначає Положення про символіку Всеукраїнської громадської організації «Українська Федерація Хортингу».

Основним компонентом емблеми федерації є схематичне, контурне зображення геральдичного кола, що має офіційну назву «хорт», графічно відокремленого об'ємним обрамленням з потовщеннями по обидва боки.

В центрі кола розташовані три дугоподібні палиці, дві з яких розміщені назустріч одна одній, а третя - їм впоперек. Філософське підґрунтя емблематики хортингу базується на історично відомих фактах, бойових традицій козаків Запорозької Січі. Геральдичне коло емблеми – «хорт» червоного кольору є місцем проведення сутички козаків, а колір, відповідно, - червоний – колір крові, до якої згідно традиції бились козаки. Потовщення кола по обидві боки символізують згуртування групи підтримки козаків, місця виходу козаків на двобій, відомо що козаків виводили на двобій представники та товариші попалынню, честь якого мала відстоюватися у даній козацькій сутичці. Центр кола жовтого кольору символізує випалену траву, очищене від каміння місце – задалегідь підготовлений майданчик для проведення змагальних сутичок [35, с.255]. На місці проведення у центрі кола зображено три дугоподібні палиці, які символізують шаблі козаків, кинуті на землю, тобто роззброєння перед початком сутички. Потовщення на дугоподібних палицях з однієї сторони - місця рукояті шаблі. Дві шаблі

покладені на землю зі сторін місця виходу козаків лівою рукою. За традицією козаки виймали шаблі правою рукою з піхви, але в знак миролюбності перекладали її у ліву руку та клали на землю лівою рукою. Тому потовщення – рукояті шабелі покладені на землю супротивниками на зустріч один одному зі сторони лівої руки. Третя дугоподібна палиця символізує шаблю наглядного козака – судді сутички, покладену зверху та впоперек на шаблі обох супротивників. Цей знак несе духовне значення чесного та справедливого суддівства козацьких двобоїв. Таким чином, філософський зміст основного компоненту емблеми хортингу, символ покладених на землю трьох козацьких шабелі – чесне, справедливе та неупереджене суддівство усіх розділів спортивних змагань з хортингу. Дані бойові традиції козаків наповнені виховним прикладом як колективної мужності козацьких формувань на території України, так і особистої звитяги кожного окремого воїна-козака. Вони відобразилися у графічному зображенні емблеми хортингу. Людина, яка вивчає хортинг не тільки як спортивний напрям, а ще як філософське вчення та виховну систему і систему оздоровлення на традиціях українського народу, стикається з глибинним смислом всіх напрямів хортингу, відкриває для себе великий арсенал знань з історії України, історії козацтва та його традицій, філософське вчення хортингу, що збагачує людину як особистість, додає стимулів для засвоєння практичних спортивних та прикладних навичок хортингу [74].

Основними завданнями занять хортингом у закладі дошкільної освіти є: зміцнення здоров'я та всебічна фізична підготовка дітей, виховання морально-етичних якостей особистості та патріотичне виховання дошкільнят на оздоровчих і культурних традиціях українського народу, формування постави, розвиток швидкості, спритності та координації рухів, вивчення спеціальних підготовчих вправ хортингу, вивчення правил поведінки в спортивному залі, відповідно до вимог етикету хортингу, вивчення дихальних вправ, вправ оздоровчого характеру, освоєння правил особистої гігієни. Навчальний матеріал адаптований до занять з дітьми різної

підготовленості, передбачає освітню та оздоровчу спрямованість і містить найпростіші елементи техніки хортингу, які подані у вигляді оздоровчих фізичних вправ та імітаційних стандартних комплексів, теоретичні відомості, а також вправи з елементами самозахисту хортингу та загально-розвиваючі і спеціальні вправи для розвитку фізичних якостей. При навчанні технічним прийомам хортингу, необхідно на кожному занятті використовувати вправи загальної та спеціальної фізичної підготовки, такі як: біг зі зміною швидкості та напрямку за сигналом, багаторазові повторення оздоровчої базової техніки рухів хортингу, виконання оздоровчих навчальних форм хортингу – формальних комплексів, вистрибування із присіду вгору, підйоми з присіду у стійку з махами прямими ногами, а також дотримуватися методики послідовності вивчення підготовчих та оздоровчих прийомів базової техніки хортингу, використовуючи підвідні вправи [4, с.44].

З метою профілактики травматизму на кожному занятті необхідно перевіряти місця проведення занять, дотримуватися вимог методики навчання спеціальних оздоровчих вправ хортингу, застосовуючи спеціально-розвивальні вправи для елементів базової техніки, при вивченні підготовчих елементів техніки хортингу різними способами слід звертати увагу на правильне переміщення дітей по хорту (майданчику для занять) [82, с.45]. Заняття проводить відповідно підготовлений тренер-викладач (інструктор), який має фахову підготовку. Під час проведення занять з хортингу педагог повинен застосовувати особистісно орієнтовний та диференційований підхід до дошкільнят. У продовж всього навчально-оздоровчого процесу педагог має постійно проводити виховні заходи патріотичної спрямованості, бесіди з учнями, необхідно звертати увагу на те, що хортинг народжений в Україні на оздоровчих і культурних традиціях українського народу [83, с.33].

2.2. Форми та методи виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом

Однією з найбільш складних і значущих у виховній роботі з дошкільниками є проблема вольових якостей, в основі яких лежить свідоме спрямування діяльності відповідно до поставлених цілей і завдань, здатність долати перешкоди на шляху їх досягнення. Таким чином, під час занять хортингом у дітей старшого дошкільного віку формуються такі необхідні вольові якості як наполегливість, цілеспрямованість, дисциплінованість, ініціативність, рішучість, сміливість, витримка, самовладання, самостійність тощо [33, с.311].

Боротьба хортинг як вид спорту є організаційною формою виховання в дітей наполегливості, ведення здорового способу життя та сприяє формуванню готовності до вибору спортивного профілю. Ці важливі якості тісно переплітаються з вихованням наполегливості для досягнення поставленої мети. Сьогодні наше суспільство все більше визнає важливість виховання нового покоління спеціалістів у всіх сферах життєдіяльності [82, с.179]. Ефективною організаційною формою виховання наполегливості у старших дошкільників є вид єдиноборств – хортинг. У процесі занять у дітей розвивається логічне мислення, уважність, дисциплінованість, винахідливість, ініціативність; формуються навички до самовиховання, вміння правильно виконувати фізичні вправи з хортингу та рухові тести. Також під час занять хортингом розвиваються основні фізичні якості (спритність, швидкість, витривалість, гнучкість та інші). Ці якості, регулярні заняття хортингом, різноманітні педагогічні технології, а також сформовані вольові якості, що сприяє тому, якими виростуть і стануть майбутніми громадянами та патріотами України.

Підвищити рівень впевненості та наполегливості можна завдяки розвитку: спостережливості (вмінню швидко та правильно помічати важливі моменти змагальної боротьби; швидко та правильно орієнтуватися в складній двобійній обстановці); кмітливості (вмінню швидко та правильно оцінювати

складні ситуації, враховувати їх наслідки); ініціативності (вмінню ефективно та самостійно застосовувати тактичні задуми проти суперника й передбачити результати як своїх, так і його дій) [85, с.38].

Для виховання наполегливості існує безліч засобів. Наполегливість хортингіста виражається в його здатності наполегливо прагнути до досягнення поставленої мети, незважаючи на труднощі, які зустрічаються на шляху.

Спочатку досягнення поставленої мети не повинно мати значних труднощів. Потім в результаті успішних дій хортингіст отримує впевненість, яка стимулює його на досягнення більш важких цілей. Тут тренер повинен допомогти учню правильно оцінити свої сили, і якщо в результаті перших успіхів хортингіст приймає нездійсненне рішення, то тренер попереджає його про це. Якщо спортсмен в результаті не зміг подолати труднощів і не зміг домогтися вирішення поставленого завдання, то тренер допомагає йому розкрити причини і намітити шлях, який в подальшому дозволить добитися перемоги. Поступово хортингіст привчається долати спочатку невеликі труднощі, а потім і складніші [16].

Серед різних видів діяльності головним, що розвиває та сприяє закріпленню вольових якостей, і зокрема наполегливості, є участь хортингістів у відповідальних спортивних змаганнях. Адже, в навчальних двобоях важко та часом навіть неможливо створити обстановку, в якій спортсмени діяли б так само, як і в майбутніх змаганнях. Тому дуже важливо, щоб хортингісти частіше виступали в змаганнях і бажано в присутності глядачів. Крім того, тренеру потрібно врахувати, що нудне заняття або малоцікава товариська зустріч не сприяють формуванню наполегливості. Навчальне заняття необхідно проводити захоплююче, зацікавлювати хортингістів посильними труднощами та завданнями, що постійно ускладнюються; на високому емоційному підйомі, що сприятиме вихованню наполегливості, дисциплінованості, ініціативності тощо [34, с.78].

У процесі навчання хортингу в закладі дошкільної освіти застосовуються такі групи методів:

- наочні (показ вправ, демонстрація вправ на схемі, макеті, екрані тощо);
- словесні (розповідь, пояснення, вказівка, зауваження, переконання, бесіда тощо);
- практичні (метод розучування вправ в цілому або частинами), метод багаторазового повторення (перемінний, інтервальний, ігровий, змагальний тощо) [59, с. 187].

Заняття у гуртку (секції) хортингу загальнодоступні для всіх дітей завдяки різноманітності напрямів роботи (фізкультурно-оздоровчого, військово-патріотичного, психологічного, національно-філософського, спортивного, змагального тощо) та великій кількості легко дозованих спеціальних фізичних і оздоровчих вправ хортингу, якими можливо займатися будь-де та в будь-який час. Навчальний матеріал поданий у вигляді прийнятної до дітей дошкільного віку, орієнтовної системи кваліфікаційних ступенів українського національного виду спорту хортинг. Розділи Програми містять фізичну, функціональну, теоретичну, базову технічну і тактичну, психологічну види підготовки. Фізична підготовка включає загальну та спеціальну фізичну.

Загальна фізична підготовка (ЗФП) спрямована на укріплення здоров'я дитини, підвищення загальної працездатності, а спеціальна фізична підготовка (СФП) спрямована на розвиток спеціальних фізичних якостей, здатних сформувати в дитини уміння максимально ефективно використовувати на заняттях рухові навички [65, с. 611]. Функціональна підготовка (кондиція) забезпечує виведення дошкільнят на певний рівень стану здоров'я та звички до фізичних вправ.

Психологічна підготовка включає в себе психічний розвиток, освіту та навчання дитини, формування мотивації та сприятливого відношення до навчальних завдань, розумових і фізичних навантажень, формування стану

впевненості у своїх силах, здібності до зосередження та мобілізації [35, с. 97].

Також важливу роль у вихованні наполегливості у дошкільників – відіграє соціальне середовище. Адже, вчитель чи тренер з яким спілкуються старші дошкільники, безпосередньо впливають на формування в них певних особистісних характеристик, які відіграють дуже важливу роль у вихованні самодостатньої особистості. Нерідко це викликає в дошкільників прагнення наслідувати поведінку тренера, він стає зразком для наслідування учнями. Сучасний хортинг передбачає не прості вимоги до функціональних можливостей організму, до фізичних та психологічних якостей хортингістів. Хортингісти повинні володіти важливими здібностями і фізичними якостями як сила, швидкість рухів, координаційні здібності, спеціальна витривалість організму, мислення, здатність швидко орієнтуватися у мінливих ситуаціях, оиратий найраціональніші дії, швидко змінювати позицію, що сприяє досягненню рівня високої рухливості нервових процесів. Вольові особливості діяльності хортингістів визначаються правилами змагань, характером атаквальних та захисних дій, що супроводжується особливостями змагальної боротьби [24, с.153].

Таким чином, потенційні можливості хортингу, як засобу виховання наполегливості у старших дошкільників складаються з напрямів:

- 1) фізкультурно-оздоровичий;
- 2) спортивно-прикладний;
- 3) психологічний;
- 4) емоційно-почуттєвий.

Основні закономірності росту й розвитку дітей, стан їхнього здоров'я і особливості рухової підготовленості визначають вибір педагогічних прийомів впливу на організм дошкільника залежно від конкретних завдань навчально-виховного процесу. Відомо, що навіть при якісному проведенні занять їх безпосередній вплив на фізичний розвиток старших дошкільників недостатній, тому необхідно додатково впроваджувати заняття, які значною

мірою будуть впливати на фізичний розвиток та на залучення дітей до занять фізичною культурою [1, с.153].

Організована навчальна діяльність вихованців у формі виховних бесід планується переважно у першу половину заняття з переходом на оздоровче фізичне заняття. В окремих випадках допускається проведення деяких теоретичних занять без продовження практичної частини. Виховна промова педагога має бути направленою на досягнення мети як загально-виховного підготовчого складу, так і мети даного заняття. Це може стосуватися занять з застосуванням боксерських мішків (постановки ударів), застосування басейну (плавання), образотворчої діяльності в групах вихованців старшого дошкільного віку. Елементи навчальної діяльності включаються також до інших форм роботи з вихованцями в повсякденні заняття (виконання фізичних вправ, ігри, самостійна діяльність, індивідуальна робота, спостереження, чергування тощо).

Організовуючи навчально-виховну діяльність гуртка хортингу важливо систематично використовувати завдання із ТРВЗ (теорії розв'язання винахідницьких завдань), випробування нової техніки хортингу, експериментально-дослідницької діяльності, проблемно-пошукові ситуації та інші методи і прийоми, що позитивно зарекомендували себе в сучасній дидактиці [11, с.91]. Слід поєднувати вербальні, наочні і практичні методи, відводити належне місце продуктивним видам діяльності, в яких вихованець здатен до самовдосконалення фізичної форми та отримання знань хортингу, самовираження і самореалізації (особисті улюблені прийоми, малювання, ліплення, конструювання, художня праця), а також оздоровчій, спортивно-фізкультурній, змагальній, іншій руховій, мовленнєвій, музичній діяльності. З урахуванням різного рівня інтелектуального розвитку, відмінностей у спрямованості пізнавальних інтересів окремих вихованців доцільно диференціювати роботу з ними як на заняттях гуртка, так і у повсякденному житті, об'єднуючи дітей у підгрупи та добираючи для кожної з них окремі

вправи та прийоми хортингу, навчальний матеріал різного змісту, складності та відповідні методи і прийоми.

З огляду на те, що провідною у дошкільному віці є ігрова діяльність, гра широко використовується у навчально-виховному процесі гуртка хортингу, як самостійна форма роботи з дітьми та ефективний засіб і метод розвитку, виховання і навчання в інших організаційних формах. Пріоритет надається оздоровчим та спортивним іграм, колективним дитячим естафетам, творчим іграм фізкультурні, сюжетно-рольові, будівельно-конструктивні, ігри-драматизації та інсценівки, ігри з елементами праці та художньо-творчої діяльності) та іграм з правилами (дидактичні, інтелектуальні, рухливі, хороводні тощо). У деяких випадках на заняттях з такими дітьми продовж усього заняття організуються різні види ігор з урахуванням віку дітей, їхніх ігрових інтересів, місця гри в режимі дня, місця проведення занять, змісту попередніх і наступних форм роботи, сезонних умов, ступеня фізичного та інтелектуального навантаження на вихованців [43, с.34].

ВИСНОВОК ДО II РОЗДІЛУ

Отже, наполегливість – це якість особистості, що дозволяє людині переслідувати віддалені, довготривалі цілі, для досягнення яких необхідно докладати великі зусилля і терпіння до невдач. Наполегливість проявляється у здатності людини долати життєві перешкоди протягом тривалого часу. Наполеглива людина без будь-яких сумнівів і вагань йде до наміченої нею мети і не відмовляється від неї через труднощі і перешкоди, які можуть виникнути на шляху.

Наполегливість, як волява характеристика, вимагає від людини не разового, а систематичного прояву сили волі, для втілення в життя віддаленої за часом мети. Наполегливість проявляється у певному роді діяльності, характеризується задоволенням дошкільника своїми досягненнями та успіхами.

Період дошкільного дитинства характеризується як такий віковий етап, що є сенситивним у становленні різних сфер особистості. Вагоме значення має процес морального виховання, який забезпечує формування початкового життєвого досвіду на основі засвоєння загальноприйнятих норм та правил співжиття з іншими. Моральне виховання передбачає розвиток у дитини гуманних почуттів, формування етичних уявлень, соціально-громадських якостей, відповідального ставлення до виконання доручень, навичок культурної поведінки, поваги до дорослих, уміння дружно гратися й діяти в групі однолітків, справедливо оцінювати свої вчинки та дії інших дітей тощо. Специфіка його реалізації обумовлена тим, що застосування лише нормативного підходу, спрямованого до привчання дошкільника пристосовуватися, виконувати встановлені правила задля отримання схвалення, призводить до формалізації і стандартизації їхніх суджень, що відповідно впливає на свідомість і поведінку. Моральні правила, принципи, цінності дитині дошкільного віку не можна нав'язати – їх треба узгодити з можливостями, індивідуальним досвідом, змістом внутрішнього життя. У моральному розвитку особливо помітно індивідуальні особливості дітей старшого

дошкільного віку, оскільки одні діти дуже чутливі, виявляють моральність, інші вирізняються моральною байдужістю. Отже, процес морального виховання здійснюється в індивідуально-особистісній та особистісно-соціальній площинах.

У формуванні індивідуальної моральної свідомості дитини орієнтиром для педагога слугує мораль, як форма суспільної свідомості. У ній знаходять відображення моральні ідеали, норми і правила, які регулюють вчинки людей. Тому досить важливим є взаємодія дорослого з дитиною, для того, щоб навчити її аналізувати власні вчинки та розрізнити, коли вона вчинила правильно, а коли навпаки.

У дошкільному віці джерелом уявлень про моральний бік життя є дорослий. Дитина робить перші кроки в опануванні норм життя, спілкуючись з дорослим, переймаючи у нього досвід поведінки, орієнтуючись на слова: «так потрібно», «так не можна». У дошкільників формується довіра до дорослого. Період старшого дошкільного віку «п'яти–шести років» діти вже здатні відчувати нещирість, у них з'являється критичне ставлення до слів, дій і вчинків дорослого.

Таким чином, моральне виховання дітей дошкільного віку як багатогранний феномен реалізується комплексно, на постійній основі, у співпраці всіх дорослих і тих, хто оточує дошкільників. Моральне виховання невіддільне від інших сторін виховного процесу, його результати є швидкозмінними щодо конкретної особистості, тому воно нерозривно пов'язане з формуванням вольових якостей особистості дитини і потребує посиленої уваги.

Основні новоутворення старшого дошкільного віку пов'язані з подальшим розвитком і вдосконаленням довільності дій, тобто самоконтролем та внутрішньої позиції.

Однією з найбільш складних і значущих у виховній роботі з дошкільниками є розвиток вольових якостей, в основі яких лежить свідоме спрямування діяльності відповідно до поставлених цілей і завдань, здатність

долати перешкоди на шляху їх досягнення. Наполегливість виявляється тоді, коли людина знаходиться в проблемній ситуації, коли є труднощі, перепони на шляху досягнення мети, тому важливо виховувати не лише морально-психологічні якості, а й волю, що стануть основою для подальшого розвитку самовпевненої, рішучої, розсудливої, справедливої дорослої людини.

Процес виховання наполегливості та впевненості передбачає поетапне досягнення окремих цілей, які забезпечують реалізацію основної мети. Для розвитку волювільної сфери молодшого школяра важливо навчити учнів долати перешкоди. У працях психологів висловлюється думка, що виховання волювільних якостей вимагає від учнів максимальних зусиль для подолання зовнішніх і внутрішніх труднощів, які виникають при реалізації дій. Більшість учених наполягають на створенні оптимальних труднощів, що змусить дітей виявляти певні волювільні зусилля, Занадто легке завдання неефективне для підтримки наполегливості, проте й надмірно важке може викликати почуття розчарування, зневіри у своїх силах, відсутність впевненості. Оптимальні труднощі підштовхують учнів до більшої мобілізації можливостей, кидають виклик самолюбству і стимулюють активність школярів, яка направлена на подолання цих труднощів.

Отже, виховання наполегливості та впевненості необхідно починати з дитинства, добираючи посильні для кожної вікової категорії завдання. Найголовніше – дати дитині докласти зусилля при виникненні перешкод і енергійно діяти; сформувати в неї уміння доводити до кінця розпочату справу. Позитивну роль у вихованні наполегливості та впевненості відіграють значимі цілі й усвідомлення відповідальності за доручену справу, які віддзеркалюють цілеспрямованість дитини та її бажання брати участь у змаганнях, систематично відвідувати тренування з хортингу.

Розвиток впевненості – це основа формування наполегливості. Для того, щоб закінчувати, доводити розпочату справу до кінця і почувати впевненість у власних силах, у дитини повинні бути розвинені волювільні якості:

ініціативність, цілеспрямованість та наполегливість, як одна з найважливіших, якостей, що є необхідною умовою розвитку моральних якостей дитини старшого дошкільного віку.

Наполегливість є невід'ємною складовою частиною морального виховання, так як виховуючи наполегливість у дітей старшого дошкільного віку ми вчимо відповідально ставитись, перш за все до власних вподобань та інтересів, розуміти та розрізняти моральні загальноприйняті норми, правила поведінки у суспільстві. Таким чином дитина починає розуміти, чому їй необхідно систематично відвідувати заняття, розвиватися, зміцнювати свій організм.

Важливим чинником у розвитку наполегливості є вплив дорослих, так як для дітей старшого дошкільного віку характерною особливістю є прийняття позиції дорослого – як вважає мама чи тато, так само вважаю я. Така особливість дитячої поведінки пояснюється тим, що дорослі є прикладом для дитини, тому необхідною умовою у вихованні наполегливості є розуміння дошкільника, на скільки заняття з фізичної культури є необхідними для нього, який позитивний вплив вони мають.

РОЗДІЛ 3 ВИХОВАННЯ НАПОЛЕГЛИВОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ У ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ ХОРТИНГОМ

3.1. Застосування моральних прийомів виховання наполегливості в освітньому процесі ЗДО

Навчально-виховний процес хортингу у закладах дошкільної освіти базується на формуванні фізично та духовно розвиненої творчої особистості дитини, її свідомого ставлення до обов'язків, вихованні поваги до національних цінностей нашого народу, прищепленні навичок здорового способу життя.

Хортинг для старших дошкільників у закладі дошкільної освіти, є предметом, який включає в себе оздоровчі, загальнофізичні, технічні і тактичні елементи, а також виховні та філософські аспекти українського національного виду спорту, як впливової виховної системи фізичного та морально-етичного напрямку, реального інструменту виховання сильного українця, гідного громадянина - патріота Української держави.

Основною метою впровадження програми з хортингу дошкільних навчальних закладах є: зміцнення здоров'я та всебічна фізична підготовка дітей, виховання морально-етичних якостей особистості та патріотичне виховання дошкільників на оздоровчих та культурних традиціях українського народу, формування постави, розвиток якостей швидкості, спритності й координації рухів, вивчення спеціальних підготовчих вправ хортингу, вивчення основних стійок і технік самозахисту, методів переміщення в стійках і виконання початкових форм (комплексів) хортингу, вивчення правил поведінки в спортивному залі, відповідно до вимог етикету хортингу, вивчення дихальних вправ, вправ оздоровчого характеру, освоєння правил особистої гігієни [3, с.8].

«Заклад дошкільної освіти – загальноосвітній навчальний заклад 1 супеня» м. Умані Черкаської області № 24 –заклад нового типу, орієнтований на: безперервність та наступність дошкільної та початкової освіти; комплексний та інтегрований підхід до виховання особистості; збереження та

зміцнення фізичного та психічного здоров'я кожного вихованця; використання нових інноваційних технологій; виявлення та розвиток здібностей, можливостей кожної дитини; створення комфортних умов для всебічного, гармонійного розвитку зростаючого покоління дирекцією, вчителем фізичної культури, лікарем, медичною сестрою [3, с.5] було відкрито фізкультурнопатріотичний гурток «Оздоровчий хортинг», програму якого було розроблено З. Діхтяренко [27].

Щоб успішно розвивати особистість, сприяти збереженню здоров'я та протистояти впливу негативних чинників під час виховного процесу, було розроблену систему впливу на дітей і батьків для виявлення та розвитку задатків дитини.

Відповідно до медичного обстеження (2 рази на рік), лікар усіх дітей розподіляє на основну, підготовчу та спеціальну медичну групи. Щоб збільшити у дошкільників і учнів кількість необхідних знань, вмінь та навичок про здоровий спосіб життя, потрібно навчати їх реалізовувати отриманий досвід у повсякденному житті через «Оздоровчий комплекс», а саме через:

- обов'язкові заняття та уроки фізичної культури з ранньої весни до пізньої осені на свіжому повітрі;
- катання на лижах та санчатах;
- Дні Здоров'я;
- фестивалі дитячої творчості, театралізовані розваги, творчі вечори, ярмарки;
- туристські походи та поїздки по визначним місцям України;
- спортивно-патріотичні свята, розваги, народні свята, свята-змагання (із елементами хортингу): «На світі є одна Україна!», «Козацька слава», «Козацькі забави» (додаток А) та ін.;
- корекційну роботу (корекція порушень соматичного здоров'я з використанням комплексу оздоровчих та медичних заходів без відриву від

навчального процесу, аромотерапія, полоскання порожнини рота) тощо; психологічний вплив (профілактика шкідливих звичок: тренінги, тести, бесіди, подолання стресів, стану тривоги, сприяння гуманному ставленню до кожної особистості, формування доброзичливих взаємовідносин у колективі однолітків, педагогів; позакласні години, колективні картини, тощо;

- написання рефератів для педагогічних працівників і батьків;
- віршовану ранкову гімнастику (додаток Б), гімнастику пробудження, фізкультурні хвилинки (додаток В), фізкультурні паузи (додаток Г), ритмічні перерви, українські народні рухливі ігри (додаток Д), прогулянки тощо;
- п'ятиденне вживання якісного чотириразового харчування та натуральних соків;
- систематичне відвідування творчого клубу «Мальва» та спортивного клубу «Авангард» оздоровчої спрямованості (корекційний гурток «Ясні оченята» – корекція зору, фізкультурно-патріотичний гурток «Оздоровчий хортинг», спортивно-корекційний гурток «У світі спорту» – ознайомлення дітей з видами спорту, «У здоровому тілі – здоровий дух» – профілактика постави та плоскостопості) [3, с.9].

Щоб досягнути бажаного результату щодо формування навичок здорового способу життя у дошкільників і учнів через «Оздоровчий комплекс», дотримуємося низки дидактичних принципів:

- систематичності, який полягає у безперервності, планомірності використання засобів оздоровчого хортингу. Систематичне, щоденне повторення «оздоровчого комплексу» (ранкової гімнастики у визначений режимом школи час, вживання соків, полоскання горла, водно-сольові методи, гімнастики пробудження, самомасажу, проведення спеціальних занять, систематичної роботи у спортивному клубі тощо) не тільки сприяє успішному вирішенню лікувальних завдань, а й відіграє велику виховну роль, привчаючи дітей до організованості та режиму. Систематичне

проведення усіх форм «оздоровчого комплексу» потрібне для повноцінного оздоровлення дітей;

- поетапного підвищення вимог, що важливо для адаптації організму дитини до підвищеного навантаження та вирішення виховних завдань. Не можна вимагати від дитини всього водночас (сьогодні дитина зможе виконати одне завдання, а завтра в неї стане достатньо сил, щоб виконати складніші справи), і в цьому, наприклад, дуже допомагають індивідуальні заняття з дітьми, заняття в гуртках фізкультурного та корекційного спрямування; від простого до складного, або поступового введення нових, більш складних оздоровчих методів, які має засвоїти дитина. Це стосується як конкретних оздоровчих, так і фізкультурних завдань;

- індивідуального підходу до кожної дитини, що враховує особливості розвитку кожної дитини, оскільки не всі діти захоплюються футболом чи іншим видом спорту. У дітей, як і у дорослих, різні смаки. Деякі з них, прислухаючись до голосу темпераменту, не бажають наполегливо займатися спортом. Тоді можна запропонувати їм інші види занять за їхнім смаком (групи здоров'я, туристичний гурток, участь у театралізовано-спортивних розвагах, виготовленні стінгазет, написанні повідомлень, рефератів про відомих спортсменів, вивчення історичних аспектів розвитку хортингу, залучення до корекційної роботи тощо);

- посильності, тобто всі засоби, що використовуються для оздоровлення певної дитини або групи дітей [3, с.10], мають бути посильними як за своєю структурою, так і за рівнем фізичного навантаження. Не можна силоміць оздоровити дитину, завжди слід враховувати як вікові особливості дитини, так й індивідуальні;

- врахування вікового розвитку рухів, або добору певних методів, засобів, зважаючи на вікові особливості дитини. Не можна використовувати одні й ті самі методи для різних вікових груп, а слід брати до уваги вікові особливості всіх груп дітей. Потрібно вести облік виконання вправ не два рази на рік, а кожного місяця, відзначаючи зміни у розвитку дитини,

заохочувати її. Адже оцінити можна дитину не лише за виконання нормативу, а й за значний прорив у виконанні тієї чи іншої фізичної вправи, навіть коли вона ще не може виконати норматив. Тоді діти будуть із задоволенням ходити на уроки фізичної культури, не будуть боятися, що хтось насміхатиметься з них за невиконання нормативу. Тож дотримуємося принципу: займаємося фізичними вправами не для того, щоб отримати оцінку, а для того, щоб зміцнити своє здоров'я, розвинути свої фізичні якості, досягти певних результатів;

- поєднання загального та спеціального впливу як принципу, що має особливе значення у вихованні, адже не всі діти можуть однаково засвоювати навчальний матеріал на стандартних уроках чи заняттях. Тоді на допомогу дитині приходять позакласна робота, робота в гуртках з хортингу або інше заняття;

- чергування, або розсіяного м'язового навантаження, що важливо для запобігання стомлюваності в дітей. Він передбачає таке поєднання засобів впливу на дитячий організм, щоб робота одних м'язів, які здійснюють рухи, чергувалися з роботою інших, зберігаючи можливість для відновлювальних процесів. Доведено, що під час розумової праці активно функціонує ліва півкуля головного мозку, а на уроці фізичної культури, головне навантаження несе права півкуля, а ліва відпочиває. Тому в нашому закладі організовано ритмічні та фізкультурні перерви, фізкультурні паузи, проведення окремих уроків на свіжому повітрі;

- свідомості та активності, адже найкращий результат досягається тоді, коли дитина активно та свідомо бере участь у заняттях з оздоровчої роботи. Відповідно до цього в НВК № 24 виключено метод примусу. Якщо з якоїсь причини дитина не хоче сьогодні виконувати якийсь вид діяльності, то вона може зайнятись чимось іншим за своїм інтересом. Особливе значення цей принцип має для розвитку рухових навичок і поліпшення якості рухової активності дітей [28, с.11].

Керівництво «школи сприяння здоров'ю» – ШСЗ здійснює директор НВК № 24, який є організатором творчої групи, що впроваджує у практику та методичне забезпечення «Школи сприяння здоров'ю» директор забезпечує:

- дотримання вимог з охорони життя і здоров'я вихованців;
- створює умови для валеологічної освіти та виховання кожної зростаючої особистості; спрямовує роботу колективу на проведення оздоровчо-освітньої роботи у закладі.

- дотримання санітарно-гігієнічних умов, техніки безпеки, оснащення фізкультурно-оздоровчої роботи, впровадження у роботу колективу нових оздоровчих методик, технологій, постанов та розпоряджень органів МОН та МОЗ, щодо збереження життя та здоров'я вихованців навчально-виховного процесу.

- контроль умов та якості харчування у НВК, медичного обслуговування, проводить заходи проти проявів насильства та невідповідного поведіння з дітьми. Вищим органом контролю за якість роботи ШСЗ є педагогічна рада. Між педагогічними радами робота по оздоровленню контролюється виробничими нарадами та творчою групою.

На підвищення рівня майстерності учасників роботи по втіленню вимог ШСЗ у НВК впливають: педагогічні ради, семінари-практикуми, засідання творчої групи.

Зв'язок із іншими ШСЗ та громадськими організаціями здійснює творча група; вона ж займається і розробкою авторських програм та методик, апробацією нових технологій, бере участь у конкурсах та творчих змаганнях [29, с.12].

Зв'язок із батьківською громадою та громадськими організаціями з питань забезпечення діяльності ШСЗ у закладі директор здійснює через батьківський комітет, батьківські збори, піклувальну раду.

Науково-методична база ШСЗ – науково-методичне забезпечення НВК № 24 з питань охорони та збереження здоров'я з подальшим його розширенням і виокремленням в окрему методичну структуру.

Основними принципами науково-методичної бази є актуальність, новизна, педагогічна спрямованість та практична цінність матеріалів.

Навчальні заняття в фізкультурно-патріотичному гуртку «Оздоровчий хортинг» сприяють вихованню патріотизму та наполегливості, як невід'ємної якості особистості дитини. Вони забезпечують розвиток психофізичних якостей дитини, таких як: спритність, швидкість, сила, гнучкість, витривалість; формує волю, характер, дисциплінованість; розвиває пам'ять, мислення. Специфічним завданням дитячого фізкультурно-патріотичного гуртку «Оздоровчий хортинг» є формування в дошкільників правильної постави, корекція різних деформацій тіла, виховання вмінь володіти ним. У ході навчання фізичним вправам спеціального розділу хортингу важливо давати дітям знання про техніку виконання рухів, щоб формування рухових умінь і навичок здійснювалося не тільки через велику кількість повторень, а впливало на швидкість засвоєння рухів через реалізацію принципу усвідомленості в навчанні. Тим самим визначено основну мету не лише з формування рухових навичок, але й залучення дошкільників до фізичної культури, виховання наполегливості, під час занять хортингом, сприятиме формуванню здорового способу життя та їхній підготовці до повноцінного життя в суспільстві [34, с.677].

3.2. Методика дослідження виховання наполегливості, як елемента морального виховання дітей старшого дошкільного віку

Експериментальне дослідження проводилося на базі дошкільного навчального закладу № 21 м.Черкаси. В педагогічному експерименті брали участь 30 дітей старшого дошкільного віку експериментальна робота проводилася в три етапи:

I етап пов'язаний з проведенням констатувального експерименту, що полягав у спостереженні за дітьми старшого дошкільного віку та аналізі застосування моральних прийомів виховання наполегливості в освітньому процесі ЗДО (Навчально-виховний комплекс № 24 «Заклад дошкільної освіти – загальноосвітній навчальний заклад 1 ступеня» м. Умані Черкаської області

II етап – формувальний експеримент, який мав на меті підвищити рівень вольових якостей дітей старшого дошкільного віку.

III етап пов'язаний з проведенням контрольного експерименту, мета якого – перевірити ефективність розробленої системи роботи з покращення рівня виховання наполегливості, як елемента морального виховання дітей старшого дошкільного віку за результатами зіставлення даних контрольної та експериментальної груп після проведення попередніх етапів.

На початку констатувального експерименту було визначено 3 критерії морального виховання дітей старшого дошкільного віку: когнітивний, діяльнісний, рефлексивний. До кожного критерію було запропоновано показники.

Критерій – когнітивний

1 показник – обізнаність з категоріями моралі (любов, краса, альтруїзм, доброта)

2 показник – сформованість уявлень про добро і зло.

Критерій – діяльнісний

2 показник – відношення дітей до тварин;

3 показник – шанобливе ставлення та повага до батьків;

4 показник – наявність бажання допомогти один одному (взаємодопомога);

6 показник – гуманність.

Критерій – рефлексивний

5 показник – екстраполяція здобутого позитивного морального досвіду у повсякденному житті.

До кожного з показників було дібрано завдання з метою визначення рівнів морального виховання старшого дошкільного віку. Для діагностики рівнів сформованості наполегливості та морального виховання у процесі занять хортингом, був проведений констатувальний експеримент. Дітей було поділено на дві групи – експериментальна група (ЕГ) та контрольна група (КГ). На цьому етапі я провела бесіди з дітьми, пропонувала виконати діагностичні завдання (з використанням дидактичних картинок та проведенням бесіди за їх змістом; завдання на вирішення ситуацій морального вибору).

Методика 1.

Показник 1

Обізнаність з категоріями моралі і духовності (любов, краса, альтруїзм)

Завдання. Бесіда з використанням наступних запитань:

Що таке «любов»? Що означає любити? Кого ми можемо любити? Що таке «краса»? Які речі / кого ми називаємо красивими? Чи є некрасиві люди? Що таке «взаємодопомога»? чи потрібно допомагати один одному? Чому?

Показник 2.

Сформованість уявлень про добро і зло.

Завдання. Бесіда з використанням наступних запитань:

Що таке «добро», що таке «зло»? Кого ми називаємо доброю людиною? Які вчинки називають добрими? Кого ми називаємо злою людиною? Які вчинки називають злими? Пригадайте добрих літературних героїв. Пригадайте злих літературних героїв.

Показник 3.

Відношення дітей до тварин.

Завдання. Індивідуальні бесіди з використанням дидактичних картин, а саме «У світі бракує на всіх доброти, бо є безпритульні собаки й коти» та «Пташка маленька, а й та серце має» (див. Додаток Е). Робота за картиною «У світі бракує на всіх доброти, бо є безпритульні собаки й коти». Діти відповідають на запитання та вирішують моральні ситуації:

1. Про що розмовляють хатній і бродячий коти? А тепер уявіть, що зустрілися два собаки — хатній і бродячий. Що вони скажуть один одному?

2. Як можна допомогти бродячим тваринам?

Ситуація «Кіт на дереві»

Котик і незчужся, як заліз високо на дерево, а злазити боїться. Що робити? Як допомогти котикові?

Ситуація «Як допомогти песикові дістати кістку?»

Песик сидить на ланцюгу, не може дістати кістку. Хто ж так учинив із собачкою? Це добре чи погано? Робота з дидактична картиною «Пташка маленька, а й та серце має».

За змістом картинки, вихователь задає дітям запитання:

1. Як врятувати пташеня?
2. Чи можна приносити птахів і тварин із лісу додому?
3. Поміркуйте, чи хочуть вони бути зі своїми мамами й татами, як і ви?

Ситуація «Не дай загинути жуку»

Уяви собі, що мама дала тобі гроші на морозиво й попередила: магазин скоро зачиниться, тому поспіши... Ти пішов (ла) й по дорозі побачив (ла) гарного жука, який впав у яму з водою і не може звідти вибратися. Якщо ти зупинишся, щоб допомогти йому, то не встигнеш купити морозива, а якщо підеш – жук загине.

Як ти вчиниш? Чому?

Ситуація «Врятуй котика»

Сашко гуляв біля будинку. Раптом він побачив маленького котика, який дрижав від холоду й жалібно нявчав. Тоді Сашко...

Що зробив Сашко? Чому?

Показник 4. Шанобливе ставлення та повага до батьків. Завдання. Індивідуальні бесіди з використанням дидактичних картин. Робота з дидактичною картинкою «Шануй батька й неньку — буде скрізь тобі гладенько» (Див. Додаток Є).

Дітям показується картина та задаються запитання:

1. Як дівчинка виявляє повагу до батька, що повернувся з роботи?
2. Якими лагідними словами ви звертаєтесь до своїх батьків? 3. Чи є у вас дідуся та бабусі? Як їх зовуть?
4. Як потрібно вчинити, коли бачиш стареньких людей з важкими пакетами?
5. Які добрі справи можна зробити для: своїх бабусі та дідуся; стареньких сусідів; незнайомих стареньких людей?

Розігрування сюжету. Хвора мати лежить в ліжку, старша донька приводить свого брата.

Показник 5. Бажання допомагати один одному (взаємодопомога).

Завдання. Індивідуальні бесіди з використанням дидактичних картин.

Робота з дидактичною картиною «У лиху годину пізнаєш вірну людину» (див. Додаток Ж).

З дітьми переглядається картинка та проводиться бесіда за запитаннями

1. Хто намальований на картинці? Чому в хлопчика сумні очі? Про що він мріє?
2. Чи може хворий хлопчик або дівчинка стати тобі добрим другом? Чому ти так вважаєш?
3. Чи є у вашому будинку хворі діти? Чи збираєшся ти з ними познайомитися, потоваришувати?

4. У кожному місті є дитячі будинки, в яких живуть діти. Ці діти — сироти. Їх так називають через те, що в них немає батьків. Поміркуйте і дайте відповідь на запитання «Що вони відчують? Як вони живуть? Чи можемо ми з вами потішити дітей-сиріт? Чим?»

Робота з дидактичною картиною «У нас — новенька! Злякалася Лесенька і стоїть тихесенько» (див. Додаток 3).

Діти відповідають на запитання:

1. Подивіться уважно на дівчинку. Який у неї настрій? Чого вона боїться?

2. Як можна допомогти дівчинці? Який варіант вам подобається найбільше:

- Пригостити цукеркою;
- Обійняти;
- Запропонувати погратися;

Не звертати на неї уваги.

1. Як дівчинка може сама собі допомогти? Який варіант обере Лесенька?

- Підійде до дітей й почне знайомитися;
- Заспіває свою улюблену пісеньку;
- Підійде до дорослого і щось шепотітиме;
- Не буде ні з ким знайомитися.

Ситуація «Допомогти або ні?»

Марія та Світлана прибирали іграшки. Марія швидко склала кубики до коробки. Вихователь їй сказала: «Марія, ти виконала свою частину роботи. Якщо хочеш, йди гратися або допоможи Світлані закінчити прибирання». Марія відповіла...

Що відповіла Марія? Чому?

Розігрування сюжету. Діти гралися на майданчику і раптом побачили, що хлопчик впав та забив собі ногу.

Показник 6. Рівень прояву гуманності у дітей дошкільного віку.
Завдання. Індивідуальні бесіди з використанням дидактичних картин. Робота з дидактичною картиною «Друг пізнається в біді» (див. Додаток Т)

З дітьми переглядається картинка та проводиться бесіда за запитаннями:

1. Хто намальований на картинці? Що трапилося з мишенятком? Хто прийшов йому на допомогу?
2. Чи правильно вчинив лис? Як би ви вчинили в такій ситуації?
3. Чому говорять «Друг пізнається в біді»?
4. Що ви вважаєте найціннішим в дружбі? Як ви думаєте, друзів повинно бути багато, чи один?
5. В яких ситуаціях потрібно допомагати другові?
6. Поміркуйте, як буду почувати себе людина, якій не прийшли на допомогу?

Індивідуальна бесіда:

1. Що ти відчуваєш, коли бачиш, що маленька дитина плаче?
2. Що ти відчуваєш, коли бачиш радісні усміхнені обличчя своїх друзів?
3. Що ти відчуваєш, коли бачиш, що ваш друг переживає із-за невдалого малюнка для своєї мами?
4. Що ти відчуваєш, коли бачиш, що хтось впав, дуже сильно стукнувся і ти розумієш, що йому боляче?
5. Що б ти відчув (ла), коли опинився (лася) б в такій ситуації: ти в гостях у друзів, ви граєте. Раптом приходить мама твоїх друзів і каже: «Збирайте, хлопці (дівчата), свої іграшки. Через годину ми з сином йдемо в цирк». Показала квитки.
6. Що б ти відчув (ла), коли опинився (лася) б в такій ситуації: твій друг ненавмисно зламав машинку, яку йому дав сусідський хлопчик Артем. Він переживає, боїться, що Артем образиться і не буде більше дружити.

7. Що ти відчуєш, коли опинишся в такій ситуації: тато твого друга купив новий іграшковий автомобіль, про який давно мріяв. Від виконання своєї мрії він радів як маленький, на його обличчі сяяла посмішка.

8. Що ти відчуєш, коли побачиш, що твоя мама плаче?

9. Що ти відчуєш, коли побачиш, що у вихователя дуже сильно болить голова, вона погано себе почуває, а всі діти в групі шумлять і не слухають її?

Показник 7. Використання здобутого позитивного соціального морально-духовного досвіду у повсякденному житті. Цей показник перевірявся шляхом спостереження за поведінкою дітей під час режимних моментів та за допомогою бесід з вихователями групи стосовно кожної досліджуваної дитини [97, с.32].

В залежності від якості виконання діагностичного завдання за кожен показник дитині присвоюється відповідний бал:

- 3 бали – показник проявляється слабо
- 5 балів – показник проявляється в достатньому обсязі
- 10 балів – показник проявляється в повному обсязі.

Ми отримуємо загальну кількість балів за 7 показниками, яка і визначає, наскільки дитина морально-духовно вихована.

Оцінювання проводилося за 70-бальною шкалою. Ми визначили таку шкалу оцінювання:

Достатній рівень дослідження виховання моральних якостей виховання дітей старшого дошкільного віку – від 36 – до 70 балів.

Середній рівень дослідження виховання моральних якостей виховання дітей старшого дошкільного віку – від 22 – до 35 балів.

Недостатній рівень дослідження виховання моральних якостей виховання дітей старшого дошкільного віку – від 3 – до 21 балів.

Здійснюючи виховання дітей дошкільного віку необхідно враховувати той чи інший рівень сформованості моральних якостей особистості:

Достатній рівень (36 – 70 балів) – дошкільники мають повні, чіткі уявлення про добро і зло, розрізняють ці два поняття, добре обізнані з категоріями моралі (любов, краса, альтруїзм), люблять тварин та добре, гуманно відносяться до них, поважають та шанобливо ставляться до своїх батьків, мають бажання допомогти один одному, взаємодопомагають, чуйно відносяться до оточуючих, проявляють гуманні вчинки, переносять здобутого позитивного морально-духовного досвіду на власне повсякденне життя.

Середній рівень (22 – 35 балів) – дошкільники мають не чіткі знання про категорії моралі, мають загальні уявлення про добро і зло, добре та чуйно ставляться до тварин у присутності дорослих лише із метою уникнення покарання чи отримання похвали, знають, що потрібно поважати своїх батьків, але не проявляють ніякої активності; можуть образити свого товариша, але потім негайно вибачитись.

Недостатній рівень (3 – 21 балів) – дошкільники мають досить низькі знання про категорії моралі часткові уявлення про добро та зло, майже не розрізняють їх; діти агресивні у своєму ставленні до оточуючих, нерідко ображають слабших дітей; спостерігається негативне відношення до тварин та до природи; діти майже не слухаються дорослих, підвищують на них голос під час спілкування, не спостерігається прояв гуманності.

Методика 2

"Оцінка розвитку вольових якостей"

Мета: дослідження рівня розвитку вольових якостей.

Діти позначають ту відповідь, яка найбільше відповідає власній поведінці.

1. Чи робите ви вранці зарядку?

- а) регулярно;
- б) час від часу;
- в) не роблю.

2. Чи відстоюєте свою думку перед товаришами та дорослими?

- а) завжди;
- б) іноді, але не завжди вдається;
- в) не намагаюся відстояти.

3. Чи вмієте ви володіти своїми почуттями (долати розгубленість, страх та ін.)?

- а) у будь-якій ситуації;
- б) не завжди, залежно від ситуації;
- в) не вмію.

4. Ви висловлюєте свою думку, критикуєте недоліки?

- а) завжди, коли є своя думка.
- б) іноді висловлюю;
- в) ніколи.

5. Чи буває таке, що невдалі спроби розв'язати завдання, зробити справи та ін. мобілізують вас на досягнення поставленої мети?

- а) завжди мобілізують;
- б) іноді примушують;
- в) практично ніколи.

6. Якою мірою сформовані у вас основні побутові навички: прибирання постелі, підтримання охайності в кімнаті, дотримання основних вимог до зовнішнього вигляду?

- а) в основному сформовані досить стало: регулярно прибираю постіль, підтримую порядок у кімнаті, охайний щодо одягу;
- б) сформовані, але не досить стало;
- в) не сформовані.

7. Чи здатні ви самі, без зовнішнього примусу, організувати свій час?

- а) здатен;
- б) роблю це не регулярно;
- в) практично ніколи цього не роблю.

8. Чи можете ви без нагадувань сісти за домашні завдання?

- а) практично завжди;
- б) тільки іноді;
- в) практично ніколи цього не роблю.

9. Чи здатні ви протягом кількох тижнів або навіть місяців займатися якоюсь справою?

- а) здатний;
- б) здатний лише зрідка;
- в) не здатний.

10. Чи виявляється у вас інтерес до самовиховання?

- а) досить чітко виявляється;
- б) виявляється, але час від часу;
- в) не виявляється

11. Чи займаєтеся самовихованням?

- а) регулярно намагаюся;
- б) час від часу;
- в) не займаюся.

12. Чи є у вас якась програма самовиховання?

- а) є;
- б) певної програми не має, але є деякі накреслення;
- в) ніякої програми нема.

13. Чи властива вам звичка доводити свої справи до кінця?

- а) так;
- б) не всі справи доводжу до кінця;
- в) дуже зрідка доводжу до кінця.

14. Чи плануєте ви свій вільний час (особливо на неділю, в канікули) чи дієте як вдається?

- а) найчастіше планую;
- б) планую іноді;
- в) практично ніколи не планую.

15. Чи вмієте ви стримувати свої почуття?

- а) в основному вмію;
- б) інколи не стримуюся;
- в) як правило, не стримуюся.

16. Чи вмієте ви серйозно та відповідально виконувати завдання, яке самі вважаєте важливим?

- а) як правило вмію;
- б) не завжди вмію;
- в) не вмію.

17. Чи намагаєтеся ви визначити для себе серйозну життєву мету (вибір професії, оволодіння важливими трудовими навичками)?

- а) так;
- б) намагаюся, але тільки час від часу;
- в) не намагаюся.

18 .Якщо маєте якусь серйозну мету чи робите щось для її здійснення?

- а) роблю;
- б) роблю дуже мало;
- в) нічого не роблю.

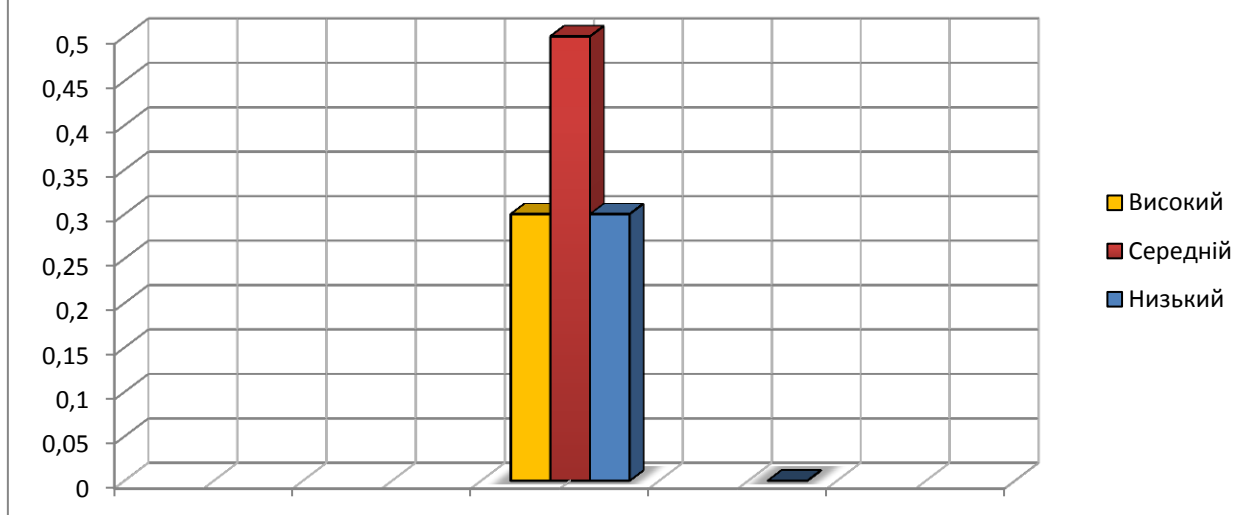
Обробка результатів. Сума отриманих балів характеризує вираженість вольових рис характеру. При цьому а) — 2 бали; б) — 1 бал; в) — 0 балів.

Якщо набрано понад 30 балів, то рівень розвитку вольових якостей дуже високий, 25—30 — середній; 10—20 — низький; менше 10—вольові якості не дістали розвитку [48, с.65].

Таблиця 3.1.

№ з/п	Ім'я дитини	Методика №1.	Методика №2.	Підсумок
1.	Юля Б	Низький	Низький	Низький
2.	Богдан г.	Високий	Високий	Високий
3.	Назар Ж	Середній	Середній	Середній
4.	Мілана З.	Низький	Низький	Низький
5.	Аня Г.	Середній	Середній	Середній
6.	Арсен К.	Середній	Середній	Середній
7.	Ілля К.	Високий	Високий	Високий
8.	Саша К.	Середній	Середній	Середній
9.	Саша К.	Низький	Низький	Низький
10.	Іван Л.	Високий	Високий	Високий
11.	РадомирМ.	Високий	Високий	Високий
12.	Катя М.	Середній	Середній	Середній
13.	Кароліна О.	Середній	Середній	Середній
14.	Макар Р.	Низький	Низький	Низький
15.	Ярослав Р.	Середній	Середній	Середній
16.	Єва Р.	Високий	Середній	Середній
17.	Христина О.	Середній	Низький	Середній
19.	Рома Н.	Високий	Високий	Високий
20.	Діана Ч.	Низький	Низький	Низький
21.	Таня О.	Високий	Низький	Середній
22.	Коля Д.	Високий	Середній	Середній
23.	Діма Ш.	Середній	Низький	Середній
24.	Даша Ш.	Високий	Високий	Високий
25.	Кирил В.	Низький	Середній	Середній
26.	Тимофій Д.	Середній	Середній	Середній
27.	Марк С.	Низький	Середній	Низький
28.	Міша Р.	Середній	Низький	Середній
29.	Юра М.	Високий	Середній	Середній
30.	Влад Н.	Низький	Середній	Середній

Рівень сформованості наполегливості та морального виховання страших дошкльників у процесі занять хортингом

Результати діагностичного дослідження щодо показників виховання моральних якостей дітей старшого дошкільного віку дітей дошкільного віку (у діагностичній групі А і у діагностичній групі Б) відображені таблицях.

Таблиця 3.2. Результати констатувального експерименту з визначення рівнів виховання сформованості наполегливості та моральних якостей дітей старшого дошкільного віку у групах А та Б.

Таблиця 3.2.

Рівні досягнення	Група А	%	Загальна кількість
Високий	2	20	
Середній	9	46,7	
Низький	4	33,3	
Усього		100	15

«продовження табл. 3.2.»

Рівні досягнення	Група Б	%	Загальна кількість
Високий	5	26,7	
Середній	7	53,3	
Низький	3	20	
Усього		100	15

З таблиці 3.2. видно, що 2 дітей (20%) групи А мають високий рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 9 дітей (46,7%) - середній рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 4 дітей (33,3%) знаходяться на недостатньому рівні сформованості наполегливості та моральних якостей.

В групі Б рівень сформованості наполегливості та моральних якостей дещо кращий. Так високий рівень сформованості наполегливості та моральних якостей мають 5 дітей (26,7%), середній рівень складають 7 дітей (53,3%), 3 дітей (20%) складають недостатній рівень сформованості наполегливості та моральних якостей.

Результати констатувального експерименту показали, що в обох групах приблизно однакові результати, що дало змогу взяти їх для проведення подальших етапів експериментального дослідження.

Таким чином ми бачимо, що у першій групі (група А) з низьким рівнем дітей більше, а з високим – менше. Тому саме ця група була обрана як експериментальна. Діти групи Б - обрані, як контрольна група.

3.3. Органзація та аналіз результатів дослідження моральних прийомів виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

Після проведених досліджень було розроблено опитування для батьків дітей дітей, які нещодавно розпочали займатися хортингом, який посприяв більш кращій взаємодії батьків та дітей.

1. Чи є батько, мама, дідусь, бабуся, брат, сестра прикладом для дітей стосовно вдвдування занять з хортингу?
2. Який зміст виховання у процесі занять хортингом і рухливими іграми з елементами хортингу Ви хотіли б упроваджувати в сім'ях?
3. У чому проявляються ваші вольові зусилля у повсякденному житті?
4. Чи доводите Ви розпочату справу до логічного кінця в побуті?
5. Чи знаєте бажання й потреби своїх дітей щодо реалізації потреби в русі й рухливих іграх?
6. Які сучасні форми й методи виховання знаєте і як правильно їх підбираєте для своїх дітей?
7. Які сучасні спортивно-масові заходи Ви знаєте й використовуєте у вільний час з дітьми?
8. Якими вольовими й фізичними якостями має володіти наполеглива дитина?
9. Чи знаєте, як боротися з дитячою непокорю, капризами й небажанням виконувати доручення?
10. Якими знаннями мають оволодіти діти під час виховання в них вольових якостей?
11. Які доручення є посильними у вільний час дитини?
12. Які фізичні навантаження допустимі для дітей старшого дошкільного віку?
13. Як часто Ви враховуєте думку й бажання своїх дітей?
14. Ваше ставлення до українського виду єдиноборства хортинг?

15. Чи визнаєте Ви власні помилки, допущені в роботі з дітьми, і яким чином їх виправляєте?

16. Які потреби виникають у процесі проведення виховної та спортивно-масової роботи в домашніх умовах?

17. Як впливають родинні стосунки на виховання у процесі занять хортингом?

18. Яке Ваше ставлення до занять з хортингу та рухливих ігор з елементами хортингу?

19. Яких вимог Ви дотримуетесь у процесі організації домашнього дозвілля й чи доводите розпочату справу до кінця?

20. Які рухливі ігри з елементами хортингу Ви використовуєте в домашніх умовах?

21. Чого Ви хотіли б досягти в процесі виховання власної дитини?

Після пройденого опитування, батьки дітей старшого дошкільного віку, які нещодавно розпочали займатися хортингом, зізналися, що почали більш відверто спілкуватися зі своїми дітьми, цікавитися їхніми пролемами та переживаннями. Таким чином, можна сказати, що дане опитування посприяло більш кращій взаємодії батьків та дітей.

Спостерігаючи за загальним розвитком дітей протягом 2х місяців проведення досліджень, можна відзначити, що внаслідок взаємодії з батьками у дітей покращився:

- рівень самооцінки, шляхом систематичної участі у спортивних та творчих змаганнях, фестивалях дитячої творчості, свят, розваг та інших заходів, які проводяться у закладі та на міському рівні;

- підвищився рівень психічних процесів, вольових і духовно-моральних якостей (працьовитість, наполегливість, старанність, дисциплінованість, співпереживання, толерантність тощо; розвиток стійкості та концентрації уваги; пам'яті та мислення і т. ін.) через: загартовувальні процедури; збалансованість харчування; фітотерапію; додаткові заняття фізичною культурою та спортом;

- знизився рівень тривожності через: систематичне проведення занять спілкування, загартування, ігровий характер навчальних занять, що сприяє відсутності страхів, стресових ситуацій та значному поліпшенню успішності дітей у навчанні;

- внаслідок можливості реалізувати свої потреби у діяльності, творчості, іграх та змаганнях зменшилися прояви агресивності;

- підвищився енергетичний рівень через дотримання якості харчування, комплекси спортивно-фізкультурних вправ, створення доброзичливих стосунків між дорослими та дітьми, між самими дітьми, проведення ефективної роботи з батьками зі створення та збереження позитивного мікроклімату вдома, щоденного здорового способу життя.

Після систематичного проведення занять, застосування вправ з фізичного розвитку, бесід, рухливих ігор, спрямованих на виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом проведено повторну діагностику. Тим самим буде визначено ефективність педагогічної роботи.

Кожній дитині контрольної групи Б розроблено анкетування, для визначення рівнів наполегливості у процесі занять хортингом.

Вибери серед запропонованих відповідей на запитання анкети ті, які характерні для тебе, і познач їх навпроти знаком «+».

1. Які відчуття найчастіше переповнюють тебе під час занять та змагань з хортингу?

- радість
- задоволення
- гордість
- впевненість
- нудьга
- невпевненість
- сум
- приниження

- незадоволеність
- переможця
- страх
- чемпіона
- свій варіант
- командного гравця

2. Який твій настрій під час занять з хортингу та спортивно-масової роботи?

- гарний
- перемінний
- радісний
- сумний

3. Що найчастіше викликає у тебе позитивні емоції під час занять хортингом та у процесі спортивно-масової роботи?

- можливість бути сильним
- можливість змагатися з однокласниками
- оригінальність проведення занять з хортингу
- похвала вчителя фізичної культури, тренера, батьків
- висока оцінка (бал) за перемогу й участь у змаганнях
- цікавість хортингу 500

4. Що тобі подобається в національному українському виді спорту «Хортинг»?

- змагальна діяльність
- бажання зміцнити здоров'я
- що це український вид спорту
- можливість бути сильним, спритним, витривалим
- мати позитивні оцінки
- можливість постояти за себе

5. Який рівень інтересу викликає в тебе хортинг?

- високий

-середній

-низький

За результатами анкетування, для визначення рівнів наполегливості у процесі занять хортингом визначено позитивні зміни дітей старшого дошкільного віку групи Б, яка брала участь у даному опитуванні (Табл. 3.3)

Табл. 3.3

№ п/н	Ім'я дитини	Рівень
1.	Влад Н.	Високий
2.	Назар Ж.	Середній
3.	Богдан Г.	Високий
4.	Арсен К.	Середній
5.	Ілля К.	Високий
6.	Саша К.	Середній
7.	Саша К.	Середній
8.	Іван Л.	Високий
9.	РадомирМ.	Середній
10.	Коля Д.	Високий
11.	Діма Ш.	Середній
12.	Кирил В.	Низький
13.	Тимофій Д.	Середній
14.	Марк С.	Високий
15.	Юра М.	Середній

Талиця 3.4.

№ з/п	Ім'я дитини	Методика №1.	Методика №2.	Підсумок
1.	Влад Н.	Середній	Високий	Високий
2.	Богдан Г.	Високий	Високий	Високий
3.	Назар Ж	Середній	Середній	Середній
4.	Арсен К.	Середній	Високий	Високий
5.	Ілля К.	Високий	Високий	Високий
6.	Саша К.	Середній	Середній	Середній
7.	Саша К.	Середній	Низький	Низький
8.	Іван Л.	Високий	Високий	Високий
9.	РадомирМ.	Високий	Високий	Високий
10.	Коля Д.	Високий	Середній	Середній
11.	Діма Ш.	Середній	Низький	Середній
12.	Кирил В.	Низький	Середній	Середній
13	Тимофій Д.	Середній	Високий	Високий
14.	Марк С.	Високий	Високий	Високий
15.	Юра М.	Високий	Середній	Середній

Талиця 3.5.

Рівні досягнення	Група Б	%	Загальна кількість
Високий	8	28,9	
Середній	6	68,3	
Низький	1	2,8	
Усього		100	15

З діаграми видно, що проведена робота дала позитивні результати контрольного дослідження, відбулися позитивні зміни у розвитку морально-вольових якостей старших дошкільників: 8 дітей (28,9 %) групи мають високий рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 6 дітей (68,3%) - середній рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 1 дитина (2,8 %) знаходяться на недостатньому рівні сформованості наполегливості та моральних якостей.

Результати контрольного експерименту показали, що педагогічний вплив тренера, залучення батьків до спільної діяльності з дітьми має позитивний вплив на розвиток вольових якостей особистості старшого дошкільника у процесі занять хортингом. Це свідчить про те, що розроблене анкетування для батьків дітей, які займаються хортингом позитивно вплинуло на взаємодію батьків з власними дітьми та покращило їх загальний психічний, моральний та фізичний стан.

3.4. Методичні рекомендації щодо виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом

Працюючи з дітьми потрібно пам'ятати, що ми маємо справу з організмом, який росте та розвивається. Для всебічного розвитку дошкільникам і школярам потрібно багато рухатися. Адже, як стверджує народна мудрість, рух – це життя і здоров'я. Структура здорового способу життя повинна включати в себе такі чинники: оптимальний руховий режим, зміцнення імунітету, загартування, раціональне харчування, психофізіологічну регуляцію, психосоціальну культуру, раціональний режим життя, відсутність шкідливих звичок, валеологічні знання й самоосвіта.

Проте, з кожним роком рухова активність дитини зменшується. Більшу частину доби дитина перебуває в сидячому положенні: вдома, коли виконує домашні завдання, читає, переглядає телепередачі або грається у комп'ютерні ігри. При цьому діти несуть велике фізичне навантаження. Статичне навантаження суперечить фізичному розвитку кожної дитини. Рухова активність визначає й обумовлює розгортання структурно-функціональної генетичної програми організму в процесі індивідуального вікового розвитку. В наш час однією з серйозних проблем, що позначається на здоров'ї людини, є брак у русі. Наслідками може бути: незлагоджена діяльність серцево-судинної та дихальної систем, ожиріння, порушення постави, ендокринні захворювання, зниження стійкості організму до інфекційних захворювань і нервово-психічних стресів тощо.

Для виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом необхідним є комплекс загартувальних процедур:

- ранкова гімнастика (щоранку)
- гімнастика пробудження (діти, виконують лежачи в ліжках, повторюють рухи, що сприяють позитивним результатам: дозволяють уникнути різкого відтоку крові від головного мозку; забезпечується кращий режим діяльності серцево-судинної системи, коли серцю не потрібно великої напруги, щоб перекачувати кров вгору; перехід вправ від В. П. лежачи до В.

П. – О. С.; поступово забезпечує наростання тону м'язів, які підтримують хребет; гімнастика пробудження проводиться з дітьми різного віку;

– вправи можна використовувати одні й ті самі, але тривалість, їх складність різна; вправу, яку дитина не може виконати, – не виконує.

Гімнастика триває 8–15 хв.

Кількість вправ – 4–6, 8–10; обов'язковий музичний супровід: легка, відносно спокійна музика, якою можна було б відтворити теплий ранок, тихий плеск чистої морської води, шелест трави, падіння сніжинок і т. ін. Не використовуються швидкі інтенсивні рухи, стрибки тощо); водно-сольовий метод (після денного сну при температура повітря у приміщенні має бути не менше + 18 С°).

На підлогу розстелити килимок, змочений в 10 % розчині солі потупати, пострибати (від 3 секунд (4 стрибки) до 15 сек., а потім витерти ступні ніг об сухе махрове простирadlo, розстелене також на підлозі. (Діти, які перехворіли – 1–2 тижня у загартуванні участі не беруть);

Важливо навчити дітей виконувати водні процедури, так як вода – природний компонент, що допомагає розслабити, заспокоїти, налаштувати організм дитини.

- Обтирання є I етапом у загартуванні, так як є найбільш слабкою водною процедурою. Його проводять за допомогою губки або рушника, змочених в прохолодній воді. Необхідно обтирати послідовно спочатку верхню половину тіла, а потім – нижню, завершити процедуру потрібно розтиранням тіла сухим рушником до червоності.

Руки роблять по ходу крові до серця.

Тривалість процедури – 4–5 хв., включаючи розтирання.

- Обливання полягає у виливанні холодної води з якоїсь посудини чи гумового шланга, приєднаного до водопровідного крану, на шию та плечі на відстані 5–8 см. Обливання викликає енергійний спазм шкірних судин з наступним швидким розслабленням, підвищує тону нервово-м'язового апарату, працездатність та створює відчуття бадьорості. Обливання

протипоказано дітям з підвищеною збудливістю нервової системи. Починають його з температури води 30 °С, поступово доводячи її до 15 °С. Тривалість процедури, включаючи подальше розтирання тіла, 3-4 хв.

- Душ має найбільш сильну охолоджуючу дію. Механічне подразнення, викликане падаючим струменем води, досить значне, завдяки чому душ в короткий термін викликає більш сильну загальну та місцеву реакцію, ніж попередні способи загартовування водою. Температура води спочатку має бути 30-32 °С, тривалістю не більше 1 хв. Надалі можна поступово знижувати температуру та збільшувати тривалість до 2 хв., включаючи розтирання тіла.

Вправи у воді, сприяють: не боятися води, вчитися плавати. Полоскання горла та порожнини рота (соляним розчином 2–3 % (1–2 хв.));

- Масаж, гімнастика: крапковий масаж (уранці та перед денним сном кінчиками вказівних або середніх пальців коловими рухами масажувати активні крапки на тілі, спочатку за, а потім проти часової стрілки (3–4 сек. у кожную сторону).

«Горіховий» – активізує енергетичні точки: затиснувши у долоні два волоські горіхи перекочувати їх 2–3 сек.);

«Пальчикова гімнастика» – для пальчикової гімнастики використовують: набори пористих губок, маленькі дзиги, кольорові мотки ниток (для перемотування), шнурки для розв'язування та зав'язування вузлів, мозаїка для складання.

«Гімнастика для очей» – заплющити повіки та масажувати їх за допомогою легких колових рухів пальців; підняти та опустити очі; очима виконати рухи в ліву та вправу сторони; колові оберти очима вправу та в ліву сторони; міцне заплющення очей із подальшим поглядом вдалечінь (5–10 хв.).

ВИСНОВОК ДО III РОЗДІЛУ

Експериментальне дослідження проводилося на базі ДНЗ № 50 м. Черкаси. В експерименті брали участь 30 дітей старшого дошкільного віку.

Було досліджено та схарактеризовано: рівень формованості наполегливості та морального виховання страших дошкільників у процесі занять хортингом, проведено оцінку розвитку вольових якостей.

На початку дослідження усіх дітей було поділено на 2 експериментальні групи (А та Б), для того, щоб можна було порівняти результати дослідження, як заняття з хортингу впливають на розвиток фізичних та психологічних якостей особистості старших дошкільників.

Дослідження проведено за такими показниками: сформовані уявлення про добро і зло, любов та добре ставлення до тварин, шанобливе ставлення та повага до батьків, наявність бажання допомагати один одному (взаємодопомога), гуманність. У процесі дослідження були впроваджені наступні методи: спостереження, бесіда, ситуації морального вибору, педагогічний експеримент. Дослідження складалось з трьох етапів.

На констатувальному етапі встановлена шкала оцінювання показників та три рівні моральної вихованості дітей (високий, середній, низький). Також для виявлення рівня я підбрала спеціальні дидактичні картинки, ситуації морального вибору, проведено тестування: «оцінка розвитку вольових якостей» за допомогою яких досліджена кожна дитина.

Таким чином можна було визначити рівень виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом, визначено наскільки даний процес важливий для розвитку старших дошкільників. Діти групи Б були обрані, як контрольна група. Діти групи А були обрані, як експериментальна група. Результати констатувального експерименту показали, що в обох групах приблизно однакові результати, що дало змогу взяти їх для проведення подальших етапів експериментального дослідження. Результати експерименту були занесені у таблицю 3.1.

На другому етапі (формульованому) дослідження з метою підвищення рівня виховання наполегливості та морального розвитку дітей було розроблено опитування для батьків та дітей, які нещодавно розпочали займатися хортингом, які посприяли більш кращій взаємодії батьків та дітей. Після проведених опитувань та бесід на початку дослідження та наприкінці, визначено, що дана методика співпраці з батьками дітей, які займаються хортингом посприяли кращій взаємодії батьків з власними дітьми – вони почали більше цікавитися інтересами та захопленнями дітлахів.

Результати експерименту були занесені у таблицю 3.5.

Проведена робота дала позитивні результати контрольного дослідження, відбулися позитивні зміни у розвитку морально-вольових якостей старших дошкільників.

Результати контрольного експерименту показали, що педагогічний вплив тренера, залучення батьків до спільної діяльності з дітьми має позитивний вплив на розвиток вольових якостей особистості старшого дошкільника у процесі занять хортингом. Це свідчить про те, що розроблене анкетування для батьків дітей, які займаються хортингом позитивно вплинуло на взаємодію батьків з власними дітьми та покращило їх загальний психічний, моральний та фізичний стан. З цього можна зробити висновок, що запропонована система діє позитивно на виховання наполегливості та моральне виховання дітей дошкільного віку.

ВИСНОВОК

1. Виявлено психолого-педагогічні особливості дітей старшого дошкільного віку нервова система дітей шостого року життя дуже вразлива, і тому для подальшого встановлення та закріплення врівноваженої взаємодії процесів збудження й гальмування потрібно подбати про раціональну зміну навантаження та спокою, напруження і розрядки в процесі організації життєдіяльності старших дошкільників. Нормальний фізичний розвиток дитини має величезне значення для формування особистості. Однак психічний розвиток визначається не тільки ним, а здійснюється внаслідок активної взаємодії дитини з її найближчим соціальним середовищем..

Також під час занять хортингом у страших дошкільників розвиваються основні фізичні якості (спритність, швидкість, витривалість, гнучкість та інші). Регулярні заняття хортингом, позитивно впливають на розвиток дітей старшого дошкільного віку. Педагогічні технології, моральні якості особистості дітей, а також сформовані вольові якості, яких набувають старші дошкільники – сприяють тому, що збільшується рівень розвитку наполегливості у процесі занять хортингом.

2. Визначено ефективні форми і методи розвитку моральних якостей старших дошкільників, а саме:

– практичне залучення дитини до виховання конкретних правил поведінки. Починаючи від раннього віку, діти привчають дотримуватись режиму сну, харчування, активної діяльності, правил спілкування і колективного співжиття. Під час застосування цього методу акцентується увага на організації життя дитини відповідно до суспільних вимог.

– показ і пояснення є дієвими у вихованні культури поведінки, навичок колективних взаємин. Дітей систематично варто привчати до певних способів поведінки: вітатися, ввічливо просити про послугу, дякувати, бережно ставитися до іграшок, навчального матеріалу, тобто всього того, що оточує дитину;

– приклад поведінки дорослих. Організуючи різноманітну діяльність дітей, важливо встановлювати чіткі правила, пояснювати їх дітям, переконувати у дотриманні цих правил, що є важливою умовою успіху дітей. Старші дошкільники можуть самостійно встановлювати правила спільної діяльності й контролювати їх виконання, мотивуючи це доцільністю для всього колективу;

– оволодіння моральними нормами у спільній діяльності – для реалізації цього методу необхідно навчити дітей певних моральних норм, для того, що у подальшому дитина пересвідчилася, що її соціальний успіх залежить від її успіхів у спільній діяльності.

– вправлення у моральній поведінці – створені спеціальні умови для дотримання дітьми моральних норм.

– створення ситуацій морального вибору – використання особливих прав, спрямованих на формування моральних мотивів поведінки у дітей старшого дошкільного віку.

3. На основі аналізу психолого-педагогічних досліджень розкрито та охарактеризовано поняття «навчання» та «хортинг» в науково-педагогічній літературі та виявлено ефективні форми та методи виховання наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом, які сприяють фізичному розвитку старших дошкільників.

Навчання – спеціально організований процес управління навчальною діяльністю учнів, спрямований на здобування знань й оволодіння необхідними навичками та вміннями.

Слово «хортинг» походить від назви відомого у світі славетного острова Хортиця, де була розташована Запорозька Січ, яка відіграла прогресивну роль в історії українського народу.

4. Проведено відбір і систематизовано діагностичний інструментарій та визначено рівень сформованості наполегливості у дітей старшого дошкільного віку у процесі занять хортингом.

Проведені спостереження за дітьми, бесіди, анкетування, опитування дала позитивні результати контрольного дослідження, відбулися позитивні зміни у розвитку морально-вольових якостей старших дошкільників: 8 дітей (28,9 %) групи мають високий рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 6 дітей (68,3%) - середній рівень сформованості наполегливості та моральних якостей, 1 дитина (2,8 %) знаходяться на недостатньому рівні сформованості наполегливості та моральних якостей.

Результати контрольного експерименту показали, що педагогічний вплив тренера, залучення батьків до спільної діяльності з дітьми має позитивний вплив на розвиток вольових якостей особистості старшого дошкільника у процесі занять хортингом. Це свідчить про те, що розроблене анкетування для батьків дітей, які займаються хортингом позитивно вплинуло на взаємодію батьків з власними дітьми та покращило їх загальний психічний, моральний та фізичний стан.

5. Здійснено розробку та реалізацію дослідно-експериментальної роботи з формування наполегливості у дітей старшого дошкільного віку.

У дітей експериментальної групи Б відбулися позитивні зміни у розвитку морально-вольових якостей, зокрема, діти стали більш витривалими, відповідальнішими за будь-яку справу, яку розпочинають. З цього можна зробити висновок, що запропонована система діє позитивно на виховання наполегливості та моральне виховання дітей дошкільного віку.

Отже, ефективною організаційною формою виховання наполегливості в молодших школярів є вид єдиноборств хортинг. У процесі занять у дітей розвивається логічне мислення, уважність, дисциплінованість, винахідливість, ініціативність; формуються навички до самовиховання, вміння правильно виконувати фізичні вправи з хортингу та рухові тести.

Наполегливість визначається як систематичний прояв сили волі в процесі реалізації довготривалої мотиваційної установки, як прагнення досягти віддаленої за часом мети, незважаючи на виникаючі перешкоди та труднощі. Прояв наполегливості значною мірою залежить від ступеня

впевненості в досягненні мети; мотивації досягнення (прагнення до успіху); рівня домагань; наявності вольових установок на подолання труднощів. Наполегливість реалізується через багаторазовий прояв завзяття та терплячості.

Наявність у людини комплексу вольових якостей обумовлює в значній мірі і її наполегливість. Перш за все, успіх у вихованні наполегливості залежить від батьків. Дослідження показало, що батьки, які прагнуть всебічно розвинути дитину і при цьому пред'являють до неї досить високі вимоги, можуть розраховувати на те, що в дитини не буде серйозних проблем із вольовою регуляцією діяльності. Такі недоліки вольової поведінки дітей, як капризи та впертість, що спостерігаються в ранньому дитинстві, відбуваються через помилки батьків у вихованні волі дитини. Якщо батьки в усьому прагнуть догоджати дитині, задовольняють кожне її бажання, не пред'являють їй вимоги, які повинні беззастережно нею виконуватися, чи не привчають її стримувати себе, то згодом у дитини буде спостерігатися недостатність вольового розвитку. Також, необхідною умовою виховання наполегливості дитини в сім'ї є формування в неї свідомої поведінки. Розвиток батьками в дитини вольових якостей є передумовою для формування в неї дисциплінованості й наполегливості, які не тільки допомагають розуміти необхідність дотримання певних правил поведінки, але й забезпечують їй внутрішню дисциплінованість, що виражається в здатності регулювати й зіставляти свої бажання з умовами реальної життєдіяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров В. Впровадження елементів хортингу на уроках фізичної культури / В. Азаров // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К.: Паливода А. В., 2014. – Вип. 1. – 161 с.
2. Азарова В.П. Просвітницька діяльність О. Духновича/ В.П. Азарова. – М., 1999. – 117 с.
3. Белан В. Роль хортингу в процесі патріотичного виховання громадянина України / В. Белан // Теорія і методика хортингу : зб. наук. праць / [ред. рада: Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2015. – Вип. 3. – С. 13.
4. Белан В. Хортинг - історія становлення та розвитку Національного виду спорту України/ В. Белан // Теорія і методика хортингу. – №1, – 2014. – С. 52.
5. Бех Д. І. Виховання особистості : [підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2008. – 848 с.
6. Беленька Г.В. та ін. Дитина: програма виховання і навчання дітей від двох до семи років/ Г.В. Беленька. – Київ. Ун-т ім. Б. Грінченка. 2017. – 492 с.
7. Бельський В.Ю. Ушинський К.Д. про національний характер виховання / В.Ю Бельський // Соціально-гуманітарні знання. – 2003. – № 6 – С. 213.
8. Бодалев В.А. Восприятие и понимание человека человеком/ В.А. Бодалев. — М., 1982. – 73 с.
9. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л.И.Божович. – Спб. 2009. – 398 с.
10. Божович Л.І. Про моральний розвиток й виховання дітей / Л.І.Божовіч. – М.: Просвещение, 1975 . – 254с.
11. Бойко В. Ф. Методика оцінки спеціальної витривалості в спортсменів хортингу / В. Ф. Бойко // Теорія і методика хортингу : зб. наук.

праць / [ред. кол. Бех І. Д. (голова) та ін.]. – К. : Паливода А. В., 2017. – Вип. 7. – С.119.

12. Боришевський М.Й. Моральні переконання та їх формування у дітей/ М.Й. Боришевський. — К.: Рад. школа, 1979. — 48 с.

13. Братусь Б.С. Аномалии личности/ Б.С. Братусь. – М.: Мысль, 1988. – 120 с.

14. Васюк О. П. Розвиток фізичних і морально-вольових якостей під час уроків фізичного виховання засобами хортингу у дітей середніх класів / О. П. Васюк // Теорія і методика фізичного виховання і спорту НУФВС. – К.: Олімп. л-ра, 2016. – № 4. – С. 40.

15. Ващенко Г. Виховний ідеал/ Г. Ващенко. Підручник. Т.1. (Вид. 3-тє). – Полтава: «Полтавський вісник», 1994. – 231 с.

16. Вдосконалення вольових якостей хортингіста – [Електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://horting.org.ua/node/40998>

17. Венгер Л. Развитие внимания, памяти и воображения в дошкольном возрасте /Л. Венгер, В. Мухина // Дошкольное воспитание. – 1974. – №12. – С. 30.

18. Венгер Л.А. Психологічна готовність до навчання у школі / Л.А. Венгер // Підготовка дітей до школи в дитячому садку. – М., 1999. – С. 122 .

19. Вишневський О. Сучасне українське виховання / О. Вишневський // Педагогічні нариси. – Львів. – 1996. – №5. – С.52.

20. Выготский Л. С. Овладение собственным поведением / Л. С. Выготский // «Мир Психологии» – Р. III. Психология развития. История развития высших психических функций. Гл. 12. – М.: Эксмо Пресс, 2000. – С.727.

21. Выготский Л.С. Педагогическая психология/ Л.С. Выготский. – М., 1991. – С. 128.

22. Гавакова Т.И. Макаренко А.С. как психолог / Т.И. Гавакова // Творческое использование идей А. С. Макаренко и В.А. Сухомлинского в формировании педагогического мастерства. – 1983. –№1. – С.54.

23. Гаврилова Т.П. Про виховання моральних почуттів / Т.П. Гаврилова. – М., – 1984. – 59 с.
24. Гнітецький Л. В. Формування потреби займатися фізичними вправами у дітей молодшого шкільного віку : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 „Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення„/ Л. В. Гнітецький. – Луцьк, 2000. – 24 с.
25. Голікова Н. Психолого-педагогічна готовність до школи / Н. Голікова // Дошкільне виховання. – 2005. – № 8. – С. 36.
26. Деревянко Р. И. Особенности мотивов общения со взрослыми и сверстниками у дошкольников : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. психол. наук / Р. И. Деревянко. – Москва, 1983. – 27 с.
27. Діхтяренко З.М. Вплив хортингу на соціалізацію дітей 6-7 років / З.М. Діхтяренко // Хортинг у фізично-духовному вихованні особистості : збірник наукових праць. – К., 2014. – № 1. – 130 с.
28. Діхтяренко З.М. Формування навичок здорового способу життя засобами фізкультурно-оздоровчої роботи на прикладі педагогічного досвіду роботи НВК № 24 (на засадах хортингу): метод. посіб. / З. М. Діхтяренко, І. С. Данилюк, Н. І. Скляр; за заг. ред. З. М. Діхтяренко. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2015. – 324 с.
29. Діхтяренко З.М. Формування наполегливості молодших школярів засобами фізичної культури /З.М. Діхтяренко // Вісник Житомирського педагогічного університету імені Івана Франка. – Житомир: Ред.-вид. відділ ЖДПУ імені Івана Франка, 2003. – Вип. 13. – С. 140.
30. Дубровіна І.В. Рабочая книга школьного психолога/ Под ред. І.В. Дубровіна. – М.: Просвещение, 1991. – 324 с.
31. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. / Т. В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, – 2012. – 424 с.
32. Дутчак М.В. Спорт для всіх в Україні: теорія і практика/ М.В. Дутчак . – Київ: Олімпійська література, 2009. – 279 с.

33. Єрмоєнко Е. А. Виховання наполегливості у школярів 6–7 років у процесі занять хортингом : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 „Теорія і методика виховання“ / Єрмоєнко Едуард Анатолійович. – К., 2015. – 222 с.
34. Єрмоєнко Е. А. Хортинг – національний вид спорту України: метод. посібник / Е. А. Єрмоєнко. – К.: Паливода А. В., 2014. – 1064 с.
35. Єрмоєнко Е.А. Тренування в хортингу: навчально-методичний посібник/ Е.А. Єрмоєнко. – Київ. 2009. – 227 с.
36. Заблоцька С. І. Психологічні умови розвитку моральних форм поведінки у навчально-ігровій діяльності дошкільників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / С. І. Заблоцька; Нац. ун-т «Остроз. акад.». – Острог, 2013. – 20 с.
37. Закон України. Основи законодавства. – [Електронний ресурс]: Відомості Верховної Ради України (ВВР), – 1993, № 4, ст.19: https://taxlink.ua/ua/normative_acts/zakon-ukraini-osnovi-zakonodavstva-ukraini-pro-ohoronu-zdorovya-10-06-2018/
38. Запорожец А.В. О генезисе функции и структуре эмоциональных процессов ребенка // А.В. Запорожец, Я.З. Неверович// Вопросы психологи. – 2009. – № 6. – С. 73.
39. Зубалій М. Д. Методи військово-патріотичного виховання старшокласників засобами хортингу / М. Д. Зубалій, М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2017. – Вип. 21(1). – 249 с.
40. Зязюн І.М. Основи педагогічної майстерності/ І.М. Зязюн. — К., 1989. – 212 с.
41. Івашковський В.В. Теоретико-методичні засади виховання / В.В. Івашковський. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2010. – 514 с.
42. Кадочников А. А. Мой взгляд на рукопашный бой / Алексей Алексеевич Кадочников. – Москва: СПб. [и др.]: – Питер. 2005. – 379 с.

43. Качан О. А. Урок хортингу з використанням інноваційних технологій для всіх типів навчальних закладів / О. А. Качан // Фізичне виховання в рідній школі. – 2016. – № 2 (103). – С. 48.
44. Колесов Д. В. Учителю о психологии и физиологии подростка/ Колесов Д. В. – М.; 1986. – 91 с.
45. Кон И. С. Социализация. Философская энциклопедия/ И. С. Кон, В. Б. Ольшанский. — М.: Советская энциклопедия. 1970 – Т.5. – С. 67.
46. Кон И.С. Открытие «Я» / И.С. Кон. – Политиздат., 1978. – 151 с.
47. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О.Л. Конон-ко; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – К., 2001. – 37 с.
48. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості в дошкільному дитинстві: Навч. посіб. для вищ. навч. закладів. – К.: освіта, 1998. – 255 с.
49. Кузь Є.П., Основи національного виховання / Є.П. Кузь, Ю.Д. Руденко, З.О. Сергейчук. – Умань, 1993. – 143 с.
50. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років : [монограф.] / Віра Ульянівна Кузьменко. – К.: НПУ, 2005. – 354 с.
51. Кулачківська С. Є. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку) / С. Є. Кулачківська, С. О. Ладивір. – К. : Нора-прінт, 1996. – 108 с.
52. Ладивір С. О. Виховання гуманних почуттів у дітей / С. О. Ладивір, О. П. Долинна, В. К. Котирло та ін. – Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 168 с.
53. Лозова В.І. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник / В.І. Лозова, Г.В. Троцко. – Харк. держ. пед. ун-тім. Г.С. Сковороди. — 2-евид., випр. і доп. – Харків: «ОВС», 2002. — 400 с.

54. Лохвицька Л. В. Програма з морального виховання дітей дошкільного віку “Скарбниця моралі” / Л. В. Лохвицька. – Тернопіль: Мандрівець, 2014. – 128 с.
55. Люблінська Г. О. Дитяча психологія/ Г. О. Люблінська. – К.: Вища школа, 1974. – 356 с.
56. Мар'єнко І.С. Моральне становлення особистості/ І.С. Мар'єнко. – М., 1985. – 267 с.
57. Михалевська В. А. Особливості прояву наполегливості та впевненості у старших дошкільників. В. А. Михалевська/ Методика початкового навчання і дошкільного виховання. – 2012. – № 5. – С. 263.
58. Монтессори М. Помогі мне сделать это самому / Сост., вступ. Стаття/ М. Монтессори, М.В. Богуславский, Г.Б. Корнетов. – М.: Издат. дом «Карапуз», 2000. – 272 с.
59. Неділько В.П. Стан фізичного здоров'я дітей дошкільного віку та шляхи його підвищення. Перинатология и педиатрия. 2009. № 2. – С. 74.
60. Ноур А.М. Особливості становлення та розвитку молодих сімей в Україні // Український соціум. – 2003. – №1. – С.71.
61. Петренко Б. Передумови виникнення та розвитку всеукраїнської громадської організації „українська федерація хортингу“/ Б. Петренко// Теорія і методика хортингу. – №5, – 2016. – С. 89.
62. Петровский А.В.. Книги онлайн – [Електронний ресурс] – режим доступу до джерела: http://www.koob.ru/petrovskiy_a_v/
63. Пиаже Ж. Избранные психологические труды/ Ж. Пиаже. – М., 1994. – 175 с.
64. Піроженко Т.О. Особистість дошкільника: перспективи розвитку: [навч.-метод. посіб.] / Тамара Олександрівна Піроженко. –Тернопіль : Мандрівець, 2010. – 136 с.
65. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка : [навч. посіб. Для студентів вищ. навч. закл.] / Тамара Іллівна Поніманська. – К.: Академвидав, 2004. – 325 с.

66. Поніманська Т. І. Етичні бесіди в дитячому садку / Т. І. Поніманська // Дошкільне виховання. – 1988. – №8. – С. 14.
67. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл./ Т.І. Поніманська. – Київ: Академвидав., 2006. – 456 с.
68. Поніманська Т.І. Моральне виховання дошкільників / Тамара Іллівна Поніманська. — К., 1993. – 237 с.
69. Провозюк Г. Г. Дитина – диво світу / Г. Г. Провозюк, П. І. Білоус, Г. Ф. Яцук. – Тернопіль: Мандрівець, 2001. – 72 с.
70. Психічний розвиток людини та його особливості: [Електронний ресурс]: – режим доступу до матеріалу: – Вікова психологія: https://pidruchniki.com/10561127/psihologiya/psihichniy_rozvitok_lyudini_yogo_osoblivosti
71. Психологія – [Електронний ресурс] – режим доступу до джерела: <http://bibliograph.com.ua/psihologia-4-2/161.htm>
72. Сергієнко Л.П. Тестування рухових здібностей школярів/ Л.П. Сергієнко. – К.: Олімпійська література., 2001.– 438с.
73. Сеченов И.М. Избранные произведения/ И.М. Сеченов. – Изд. 2, Т.1, –М. 1985. – 256 с.
74. Символіка хортингу – [Електронний ресурс] – режим доступу до джерела: – Національна федерація хортингу: <http://horting.org.ua/node/41165>
75. Сковорода Григорій. Ідейна спадщина і сучасність/ Сковорода Григорій. – К., 2003. – 246 с.
76. Слободянюк Д.І. "Філософія серця" як методологічне підґрунтя ідейно теоретичної спадщини Памфіла Юркевича/ Д.І. Слободнюк // Панорама історико-філософської думки. – 2009. – №22. – С. 44.
77. Софія Русова: з маловідомого і невідомого: трилогія / Прикарпаття. нац. ун-т ім. В. Стефаника; упоряд.: Оксана Джус, Зіновія Нагачевська. – Івано-Франківськ: Гостинець, 2006. – 142 с.
78. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка/ Стельмахович М.Г. – К.: ІЗМН, 1997 – 232 с.

79. Степанов О. М. Психологічна енциклопедія [автор-упорядник О. М. Степанов]. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
80. Сухомлинська Ольга . Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття/ Сухомлинська Ольга// Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С.12.
81. Сухомлинський В.О. Джерела невмирущої криниці / В.О. Сухомлинський / Українська мова і література в школі. – 1989. – № 7. – 33 С.
82. Тимчик М. В. Єдність школи та сім'ї у військово-патріотичному вихованні у процесі занять хортингом / М. В. Тимчик // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. праць. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. – Вип. 18, кн. 2. – С. 321.
83. Тимчик М. В. Хортинг як засіб виховання наполегливості в молодших школярів/ М. В. Тимчик, Е. А. Єрмоєнко // Фізичне виховання в рідній школі. – 2014. – № 1. – К.: Педагогічна преса. – С.41.
84. Тихеева Є.І. – засновник сучасної методики розвитку рідної мови: [Електронний ресурс]: – режим доступу до матеріалу: – Методичні поради авторки по розвитку мови дітей раннього віку, відведення провідної ролі дорослих в її формуванні: http://knowledge.allbest.ru/pedagogics/2c0b65625b3bd78b4d53a88521216c37_0.html
85. Тупеев Ю.В. Хортинг та методика викладання: навчально-методичний посібник/ Ю.В.Тупеев, М.Г.Семерджян. – Миколаїв: МНУ, 2016. – 266 с.
86. Урунтаева Г. А. Дошкільна психологія/ Г. А. Урунтаева . – М.: Изд. Центр «Академия», 1997. – 124 с.
87. Усова А.П. Роль игры в воспитании детей/ А.П. Усова. – М.: Просвещение, 1976 г. – 127 с.
88. Ушинський К. Д. Про користь педагогічної літератури / Ушинський К. Д. / Твори: В 6 т. — К: Рад. шк., 1964. — Т. 1. — 209 с.

89. Фаренюк Н. Г. Моральне виховання дошкільників з елементами морально-духовного і морально-правового виховання/ Н. Г. Фаренюк// Моральне виховання. – Кам'янець-Подільський., 2017. – С. 82.

90. Фребель Ф. Воспитание человека; Детский сад // История зарубежной дошкольной педагогики: Хрестоматия / Ф. Фребель и др. – М. 1986. – 154 с.

91. Фураман А.В. Психологія Я-концепції: [Навчальний посібник] / А.В. Фурман, О.Є. Гуменюк. – Львів: Новий світ., 2006. – 360 с.

92. Шаповалов Б. Оволодіння технікою самозахисту як складова формування готовності учнів юридичних ліцеїв мвс україни до дій в екстремальних ситуаціях (на прикладі хортингу)/ Б. Шаповалов. – Київ., 2001. – С.8.

93. Штерн В. Умственная одаренность/ В. Штерн. – Санкт-Петербург, 1997. – 128 с.

94. Эльконин Д. Б. "...Детская психология: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Д. Б. Эльконин; ред.-сост. Б. Д. Эльконин// — 4-е изд., стер. — М.: Издательский центр «Академия», 2007. — 384 с.

95. Юркевич Памфіл. З рукописної спадщини/ Памфіл Юркевич. – К.: КМ Academia, 1999. – 308 с.